

HELSINGIN ENSIKOTI RY:N VAATIVAN VAUVATYÖN KEHITYS
Kuvaus Vallilan avopalvelutoiminnasta vuosina 1986–2014

Maaria Mattila

HELSINGIN ENSIKOTI RY:N VAATIVAN VAUVATYÖN KEHITYS
Kuvaus Vallilan avopalvelutoiminnasta vuosina 1986–2014

Maaria Mattila
Opinnäytetyö, kevät 2015
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Mattila, Maaria. Helsingin ensikoti ry:n vaativan vauvatyön kehitys. Kuvaus Vallilan avopalvelutoiminnasta vuosina 1986–2014.

Helsinki, kevät 2015. 86 s., 6 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kuvata Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalveluiden vaativan vauvatyön kehitystä vuodesta 1986 kevääseen 2014. Tutkimus toteutettiin päiväryhmä Varvarassa, joka on saanut alkunsa kahdesta 1980- ja 1990-luvulla alkaneesta projektista. Projektit vakiintuivat avopalveluiksi ja yhdistyivät 2000-luvulla.

Vallilan avopalvelutoiminnassa on tehty ennaltaehkäisevänä lastensuojelutyönä vaativaa vauvatyötä alle 2-vuotiaiden lasten ja heidän perheidensä kanssa. Opinnäytetyön aihe rajattiin kaikista toimintamenetelmistä äitien ja vauvojen kanssa tehtävään työhön ryhmäpäivissä.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä käytettiin viittä teemoitettua asiantuntija-haastattelua. Haastatteluista saatiin kvalitatiivinen aineisto, jonka analyysimenetelmänä käytettiin historiallista analyysiä. Analyysin tukena käytettiin Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoimintaa käsitteleviä toimintaraportteja, opinnäytetyötä ja ensikodin historiikkia sekä vaativan vauvatyön menetelmiä käsittelevää teoreettista tietoa ja tutkimuksia.

Avopalveluiden asiakkuuden perusteena olivat 1980-luvulla äidin taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. 1990- ja 2000-luvulla äitien tuen tarpeiksi määrittyivät uupumus, masennus, eriasteiset mielenterveysongelmat sekä traumat, joiden havaittiin vaikuttavan äidin mentalisaatiokykyyn sekä äidin ja vauvan väliseen vuorovaikutukseen ja tätä kautta kiintymyssuhteeseen. Näiden osa-alueiden nähtiin vaikuttavan myös vauvan hyvinvointiin ja kehitykseen, joita varten ryhdyttiin kehittämään erilaisia vaativan vauvatyön menetelmiä.

Vuosien 1986–2014 aikana avopalveluiden vaativan vauvatyön toimintamuodot kehittyivät avoimesta projektitoiminnasta suunnitelmalliseksi, sitovaksi ja suljetuksi avopalvelutoiminnaksi, jossa vauvat ja äidit tavattiin säännöllisesti ryhmäpäivinä. Lisäksi hoitajakset pitenivät. Työskentelyn painopiste kehittyi äideille suunnatusta neuvontatyöstä lapsilähtöisemmäksi ja lapsi alettiin nähdä toiminnan keskiössä ja perheen hyvinvoinnin mittarina.

Asiasanat: avopalvelu, ennaltaehkäisevä lastensuojelu, vaativa vauvatyö, varhainen vuorovaikutus, kiintymyssuhde, mentalisaatio

ABSTRACT

Mattila, Maaria. The demanding work with babies in The Helsinki Mother and Child Home Association. Overview of the development in open services during the period 1986–2014.

86 p., 6 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2015.
Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services.
Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of this thesis was to make an overview of the development of the demanding work with babies during the period 1986–2014. The environment of the research was in The Helsinki Mother and Child Home Association's open care service in Vallila. The open care is a preventive child welfare service with the view to support the babies under the age of two and their families with everyday living. The focus of this thesis is the work with mothers and babies.

The qualitative data of the thesis was collected with five semi-structured interviews. Interviewees were four employees of the open care services. In addition to the analysis of the data were used prior studies and materials of the open care services and theories of the work with babies.

The development of the open care started by two projects in 1986 and 1995. During the 1990s, the projects developed into organization's permanent open care services and in 2002 they were joined to one.

In the 1980s, the project was offering counseling to mothers who had difficulties to handle economy and social relationships. The mothers were clients of the mother and baby home. During the 1990s, mothers' problems were seen differently. The employees noticed that the mothers that participated in the open care had issues with depression and mental health, which had an effect on their abilities to raise and take care of their babies. In the 21st century, mothers' exhaustion and traumas were also included as their problems.

Over the 1986–2014 period, the open care's treatment periods became longer and the work developed into more systematic. The focus of the work changed from the counseling of the mothers to child-centered work where the babies' were seen as the main clients and the indicators of the whole family's condition. Employees started to use different kinds of methods in order to support the mothers' everyday living and help the babies get the care that they needed. Methods were in the field of early interaction, attachment theory and mentalization.

Key words: open care service, preventive child welfare, work with babies, early interaction, attachment theory, mentalization

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 LAPSEN ASEMAN KEHITYS 1980–2010-LUVUILLA	8
3 VAATIVAN VAUVATYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	10
3.1 Vaativa vauvatyö	10
3.2 Varhainen vuorovaikutus	11
3.3 Kiintymyssuhde	12
3.4 Mentalisaatio ja reflektiivinen kyky	14
3.5 Häiriöt varhaisessa vuorovaikutuksessa.....	15
3.5.1 Häiriöiden vaikutus kiintymyssuhteeseen	19
3.5.2 Häiriöiden vaikutus lapsen käytökseen ja kehitykseen	21
4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	24
4.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymykset	24
4.2 Tutkimusmenetelmän valinta.....	24
4.3 Asiantuntijahaastatteluiden toteuttaminen	25
4.4 Litterointi ja historiallinen analyysi	27
5 HELSINGIN ENSIKOTI RY JA VALLILAN AVOPALVELUTOIMINTA	29
5.1 Helsingin ensikoti ry ja päiväryhmä Varvara.....	29
5.2 Avopalvelutoiminnan kehitys vuosina 1986–2014	31
6 ASIAKKUUDEN JA HENKILÖKUNNAN KEHITYS	34
6.1 ELLI-projekti, Ellin boxi ja avopalvelu Hiekkalaatikko 1986–2002	34
6.2 Päiväryhmä Pekki 1995–2002.....	37
6.3 Perhekuntoutus Varvara ja päiväryhmä Varvara 2002–2014	38
7 VAATIVAN VAUVATYÖN KEHITYS.....	41
7.1 Avopalvelutoiminnan ryhmäpäivien rakenne	41
7.2 Vauvojen ja äitien välisen vuorovaikutuksen tukeminen.....	47
7.2.1 Vuorovaikutuksen havainnointi, tukeminen ja videointi.....	47
7.2.2 Äiti-lapsi-toiminta ryhmässä.....	51
7.2.3 Perhekohtainen yksilötyö	53

7.3 Lasten ryhmä- ja yksilötyöskentely	55
7.3.1 Lasten ryhmä avopalvelu Hiekkalaatikon jälkihuoltoryhmässä	56
7.3.2 Lapsen aika –projekti	57
7.3.3 Lasten yksilötyöskentely	58
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSET	60
9 ARVIOINTI	64
9.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	64
9.2 Oman ammatillisuuden kehitys	67
HAASTATTELUT	69
LÄHTEET	70
LIITE 1: Helena Kuusivuoren haastattelun kysymykset 17.9.2014	77
LIITE 2: Kaisa Hulkon haastattelun kysymykset 17.9.2014	79
LIITE 3: Helena Kuusivuoren ja Kaisa Hulkon haastattelun kysymykset 17.9.2014	80
LIITE 4: Satu Helmisen haastattelun kysymykset 13.10.2014	81
LIITE 5: Camilla Hedenstamin haastattelun kysymykset 27.10.2014	84
LIITE 6: Lupalomake tietojen käyttöön ja nauhoitukseen	86

1 JOHDANTO

Lastensuojelutyö muuttui yleistä ja yhteistä yhteiskunnan hyvää korostavasta lapsen yksilöllisen edun ensisijaisuutta korostavaksi vuonna 1984 voimaan astuneen lastensuojelulain 683/83 myötä. Laki asetti lastensuojelulle kolme perustavoitetta: lasten ja nuorten kasvuolosuhteiden kehittämisen, huoltajien tukemisen kasvatustehtävässä ja lapsen huollon turvaamisen. Lastensuojelussa ryhdyttiin keskittymään erityisesti vanhemman ja lapsen vuorovaikutukseen sekä kommunikaatio- ja tunnesuhteeseen. (Hämäläinen 2007, 360–361, 364–365, 370.)

Lapsen yksilöllisyyden ja perheen vuorovaikutuksen painotus on jatkunut läpi 1990-luvun ja korostunut 2000-luvulla (Hämäläinen 2007; Karimäki 2008). Varhaisilla kokemuksilla hoivasta, vuorovaikutuksesta ja tunteista nähdään olevan suuri vaikutus vauvan aivojen ja psyyken järjestelmiin ja kehitykseen. Vauvan ja vanhemman vuorovaikutuksen mahdolliset vaikeudet on tärkeää tunnistaa ja tarjota apua mahdollisimman aikaisin. (Mäntymaa & Puura 2011, 18, 27.)

Helsingin ensikoti ry on lastensuojelujärjestö ja tarjoaa erilaisia palveluja, joiden tärkeänä tehtävänä on ehkäistä uhanalaisessa perhetilanteessa elävien lasten mielenterveysongelmia ja syrjäytymiskehityksen jatkumista sukupolvesta toiseen. Palveluissa tuetaan lasta odottavia ja pienten lasten perheitä vanhemmuudessa ja arjen hallinnassa. Näin voidaan turvata lapsen riittävän turvallinen kasvuympäristö, jossa lapsi voi saada perheessä ikä- ja kehitystasoaan vastaavaa hoivaa. (Helsingin ensikoti ry 2013, 5.) Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoiminnan vaativan vauvatyön kehitystä vuodesta 1986 keväeseen 2014.

Opinnäytetyön tutkimus toteutettiin Helsingin ensikoti ry:n päiväryhmä Varvarassa. Varvara on Vallilassa sijaitseva avopalveluyksikkö, jonka kehitys on alkanut 1980- ja 1990-luvuilla alkunsa saaneista projekteista. Varvaran työskentely on ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä ja vaativaa vauvatyötä. Työtä tehdään alle 2-vuotiaiden vauvojen ja heidän perheidensä kanssa, joissa arki on

eri syistä vaikeutunut (Helsingin ensikoti ry 2013, 12). Päiväryhmä Varvaran ja sitä edeltäneiden avopalveluiden työskentelyssä on otettu huomioon koko perhe, mutta tässä opinnäytetyössä keskitytään äitien ja vauvojen kanssa tehtävään vaativaan vauvatyöhön ryhmäpäivissä.

Kiinnostukseni tutkimusympäristöä ja vaativaa vauvatyötä kohtaan nousi kahden Varvarassa suorittamani työharjoittelun aikana ja tutkimuksen aihe suunniteltiin yhdessä työyhteisön kanssa. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jonka aineisto koostuu viidestä asiantuntijahaastattelusta. Haastatteluista saadun aineiston analyysimenetelmänä käytettiin historiallista analyysiä. Analyysin tukena käytettiin Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoimintaa käsitteleviä toimintaraportteja, opinnäytetyötä ja ensikodin historiikkia sekä vaativan vauvatyön menetelmiä käsittelevää teoreettista tietoa ja tutkimuksia.

2 LAPSEN ASEMAN KEHITYS 1980–2010-LUVUILLA

Suomessa 1970- ja 1980-luvuilla lapsilainsäädännön syntyä ja kehittymistä ohjasi lastensuojelujärjestöjen ajama lapsipolitiikka. Järjestöjen keskeisiä tavoitteita olivat sosiaalisten ongelmien synnyn ennaltaehkäisy ja perheiden tukeminen niiden kasvatustehtävässä. Tästä seurasi lapsipolitiikan valtiollistumisen vaihe. Valtiollistumisen myötä lasten aseman ja oikeuksien edistämistä tarkasteltiin koko yhteiskunnan läpäisevänä kysymyksenä ja toteutettiin lapsen asemaan liittyviä uudistuksia. Merkittävimpiä muutoksia olivat uuden lastensuojelulain voimaan astuminen vuonna 1984 ja näkemys siitä, että lähes kaikki asiat yhteiskuntaelämässä vaikuttivat suoraan tai välillisesti lasten kehitykseen ja hyvinvointiin. Lapset haluttiin asettaa etusijalle yhteiskunnallisen avun ja suojelun priorisoinnissa. (Hämäläinen 2007, 356–357, 361, 365.)

Uusi lastensuojelulaki 683/83 asetti lastensuojelulle kolme perustavoitetta, joita olivat lasten ja nuorten kasvuolosuhteiden kehittäminen, huoltajien tukeminen kasvatustehtävässä ja lapsen huollon turvaaminen. Voimaan tulleissa lapsilain eissa lapsi siis nähtiin oikeuksiensa subjektina. Tämä merkitsi uutta oikeudellista ajattelutapaa, jossa aikuisen näkökulman asemesta korostui lapsen näkökulma. Lapsi alettiin nähdä omiin asioihinsa vaikuttavana toimijana, yhteiskunnallisena osallistujana ja lapsuus itseisarvoisena elämänvaiheena. (Hämäläinen 2007, 351, 360, 364, 366.)

Lastensuojelulain 683/83 määräävänä periaatteena oli lapsen edun turvaaminen. Edun turvaamisessa viitattiin siihen, että vanhempia autetaan ymmärtämään lapsen tarpeita ja että lapselle turvataan jatkuvat, läheiset ihmissuhteet ja mahdollisuus kokea olevansa toivottu, hyväksytty ja rakastettu. Rinnan lapsilähtöisyyden kanssa lastensuojelussa korostettiin perhekeskeisyyttä, jossa kiinnitettiin huomiota perheeseen kokonaisuutena ja erityisenä vuorovaikutus- ja kommunikaatiojärjestelmänä. Erityistä painoa pantiin vanhemman ja lapsen vuorovaikutukselle sekä kommunikaatio- ja tunnesuhteelle. (Hämäläinen 2007, 361–362, 370.)

1990-luvun lopulla suomalaisessa lastensuojelussa ryhdyttiin kiinnittämään huomiota varhaislapsuuden suojelemiseen, sillä varhaisilla kokemuksilla nähtiin olevan suuri merkitys yksilön kokonaiskehitykselle. Tähän vaikuttivat kiintymyssuhdeteoreettisen ja psykodynaamisen ajattelutavan voimistuminen suomalaisessa lapsipsykologiassa. Ajattelutapojen myötä lastensuojelutyössä ryhdyttiin huomioimaan tapoja lapsen yksilöllisten tarpeiden kohtaamiseen ja vanhemmuuden tukemiseen sekä antamaan vanhempien antamaa hoivaa täydentävää ja korvaavaa hoitoa lapsille. (Hämäläinen 2007, 416–417.)

2000-luvun lapsikäsitukseen kuuluvat lapsen kunnioitus ja arvostus. Näkemys, jonka mukaan lapsuus nähdään luonnollisena ja lineaarisena kehityskulkuna ja aikuisuuteen valmistautumisena, on väistymässä ainoana hallitsevana lapsuuden kuvauksena. Sitä on jakamassa käsitys, jossa lapset nähdään pysyväksi väestöryhmäksi ja lapsuus yhteiskuntarakenteen elimelliseksi osaksi. Nykyisen yleisen käsityksen mukaan lapset ovat oman arkensa parhaita asiantuntijoita ja heillä on Suomessa sekä Lapsen oikeuksien sopimuksen että perustuslain mukaan oikeus ilmaista mielipiteensä, vaikuttaa ja tulla kuulluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. (Karimäki 2008, 2–3.) Vuoden 2007 lastensuojelulaissa (417/2007) määrätään lasten huomioonottamisesta myös aikuisten palveluissa.

Lasten osallistumisen mahdollistaminen vaatii aikuisilta aikaa ja asennemuutosta. Tätä varten tarvitaan lapsia arvostavia, kuuntelemaan ehtiviä ja vuoropuheluun halukkaita aikuisia niin kotona kuin erilaisissa palveluissakin. (Karimäki 2008, 3.) Lasten äänen kuuluviin saamiseksi lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn on tullut mukaan mentalisaatioteoria. Teorialla tarkoitetaan vanhemmuudessa vanhempien kykyä havaita ja pohtia lapsen käyttäytymisen takana olevaa kokemusta ja tunnetta erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Mentalisaatioon kuuluu reflektiivinen työote, jonka avulla työntekijä voi auttaa vanhempaa eläytymään paremmin lapsensa kokemusmaailmaan ja vahvistaa vanhemman myönteistä kuvaa itsestään vanhempana. (Viinikka 2014, 6.)

3 VAATIVAN VAUVATYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Vaativa vauvatyö

Vauvatyö on lastensuojelulain (417/2007) määrittelemää ehkäisevää lastensuojelutoimintaa, jonka tehtävänä on edistää ja turvata lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tukea vanhemmuutta. Eri syistä vaikeutuneen arjen ja vauvan kasvattamisen helpottamiseksi vauvatyössä etsitään vanhempien kanssa yhdessä voimavaroja vauvaperheen arkeen (THL 2015). Työskentely korkean ja vakavan riskin vauvaperheen ja vanhempien kanssa tekee vauvatyöstä vaativaa (Roos 2015). Riskitekijöitä, jotka voivat vaarantaa perheen arkea ja varhais- ta vuorovaikutusta, on kuvattu luvussa 3.4.

Vauvatyön lähtökohtana on ohjauksen, neuvojen ja tuen antaminen lapsiperheille ja etenkin äidin ja vauvan suhteen kehittäminen ja parantaminen. Vauvatyö voidaan aloittaa myös raskauden loppuvaiheessa valmistamaan äitiä ja perhettä synnytykseen ja vanhemmuuteen. Vauvatyössä seurataan vauvan ja vanhemman välistä vuorovaikutusta ja yhdessä toimimista sekä korostetaan vanhemmalle vauvan näkökulmaa. (THL 2015.)

Mentalisaatiokykyä voidaan pitää onnistuneen sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksenä (Puura & Mäntymaa 2014, 59) ja sitä kehittämällä vanhempi oppii eläytymään paremmin lapsensa kokemusmaailmaan (Viinikka 2014, 6). Lisäksi vauvan ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen laatu on yhteydessä kiintymyssuhteen laatuun (Kalland 2014, 26). Turvallisessa kiintymyssuhteessa vauva saa kokemuksia läheisyydestä ja turvallisuudesta ihmissuhteissa, joiden avulla hän oppii säätelemään tunteitaan sekä harjaannuttamaan tietojaan ja taitojaan (Kauppi & Takalo 2014, 17).

3.2 Varhainen vuorovaikutus

Vauvan ja äidin välinen varhainen vuorovaikutus alkaa ruumiillisena dialogina raskauden aikana, jolloin löytyvät yhteiset hetket ja tunnetilat. Äiti tunnistaa kehossaan sikiövauvan liikkeet ja rytmit, kuten unen ja valveillaolon sekä hiljaisuuden ja kiihtymyksen, ottaa niitä vastaan ja vastaa niihin. Myös sikiövauva tunnistaa äidin liikkeitä ja tunnetiloja sekä erottaa äidin äänen muista äänistä. Äidin lämmin ääni herättää sikiövauvassa mielihyvän liikkeet, ilmeet ja eleet. (Siltala 2003, 19, 22.) Vauvan synnyttyä varhainen vuorovaikutus on vanhemman ja vauvan välistä arkista ja konkreettista yhdessä olemista, esimerkiksi syömis-, nukkumaan menemis- ja leikkimistilanteissa tapahtuvaa kanssakäymistä, jotka toistuvat ja vähitellen kasvattavat heidän suhdettaan (Tamminen 2004, 46).

Inhimillisen vuorovaikutuksen keskeinen elementti on tunne. Tunteiden avulla voidaan ymmärtää toisen ihmisen mieltä sekä kokea ymmärretyksi tulemista ja yhteenkuuluvuutta. Pystyäkseen ymmärtämään toisia ja tullakseen ymmärretyksi ihmisen täytyy voida jakaa tunnetiloja. Tunteiden jakaminen mahdollistaa niiden säätelyn vuorovaikutuksessa. Tunteiden säätelyllä tarkoitetaan negatiivisten tunnetilojen lievittämistä ja vähentämistä sekä positiivisten tunnetilojen jakamista ja lisäämistä. Tunteiden säätely on jatkuva prosessi, jossa yksilön tunnekokemukset, tunneilmaisut ja ympäristön vaatimukset pyritään sovittamaan toisiinsa. Aluksi tunteiden säätely tapahtuu vuorovaikutuksessa lapsen ja vanhemman välillä. (Mäntymaa, Luoma & Tamminen 2003, 461.)

Pienten vauvojen tunteet alkavat perustasolta ja niissä on vain vähän sävyjä. He kokevat kokonaisvaltaista tyytyväisyyttä, ahdistusta, mukavuutta ja epämuukavuutta. (Gerhardt 2007, 31.) Vauvoilla ei kuitenkaan ole vielä sanoja, joilla pyytää apua (Salo 2003, 44). Vauva ilmaisee tunne- ja tarvetilojaan katseilla, ääntelyillä, ilmeillä, liikkeillä ja eleillä. Vauvalle tyypillinen tapa ilmaista tarpeitaan on itku, jolla hän saa aikuiset reagoimaan nopeasti ja lähestymään itseään. Itkulla voi olla erilaisia sisältöjä, sillä voidaan esimerkiksi ilmaista nälkää, kipua tai hakea sosiaalista vuorovaikutusta. Muutaman kuukauden iässä vauva viestii läheisyyden haluaan hymyilemällä ja äänтелеillä. Myöhemmin hän ojen-

telee käsiään ilmaistakseen haluavansa syliin, osoittaa sormellaan esinettä, joka häntä kiinnostaa, tai kääntää päänsä pois, kun ei halua tehdä jotakin. (Nurmi ym. 2014, 34, 36.)

Vuorovaikutuksessa vauva oppii, miten hän voi herättää vanhempien huomion ja saada lohtua ja turvaa (Punamäki 2005, 174) sekä opettelee tuntemaan itseään ja sisäisiä tuntemuksiaan (Sjöberg 2009, 27). Vauva ei voi oppia tunteiden säätelyä ilman toisen ihmisen apua. (Sjöberg 2009, 27). Vuorovaikutuksesta saamiensa kokemusten perusteella vauva myös oppii, onko muiden ihmisten käytös ennakoitavissa ja voiko ihmisiin luottaa. (Punamäki 2005, 174.)

3.3 Kiintymyssuhde

Kiintymyssuhdeteoria perustuu brittiläisen psykiatri ja psykoanalyytikko John Bowlbyn ajatuksiin ja tutkimuksiin. Teorian perustana on ajatus siitä, että vauvalla on myötäsyttyinen kyky tavoitella sekä kehollisesti että psyykkisesti vanhempansa tai hoivaajansa huomiota. Vanhemmalla ajatellaan olevan vastaava taipumus asettua hoivaavaan suhteeseen vauvan kanssa. Kiintymyssuhdeteoria kuvaa vauvan ja hoivaajan välistä tiivistä tunnesuhdetta ja sen muodostumista sekä säätelyjärjestelmää, joka aktivoituu sisäisen tai ulkoisen uhan seurauksena ja saa lapsen hakeutumaan hänelle tärkeiden ihmisten läheisyyteen. (Kauppi & Takalo 2014, 17.)

Kiintymyssuhteella on kaksi tehtävää. Ensimmäinen tehtävä on vauvan läheisyys hoivaajaan. Tämä on välttämätöntä vauvan eloonjäämiselle, sillä hän tarvitsee jonkun huolehtimaan itsestään selvitäkseen hengissä. Toinen tehtävä koskee lapsen psyykkistä kehitystä. Vauva tarvitsee kokemuksen läheisyydestä ja turvallisuudesta ihmissuhteissa, jotta voisi oppia säätelämään tunteitaan sekä harjaannuttaa tietojaan ja taitojaan. (Kauppi & Takalo 2014, 17–18.) Kiintymyssuhteelle ominaisten sisäisten mallien avulla vauva oppii organisoimaan käyttäytymistään vaaratilanteiden varalle sekä käsittelemään stressaavia tunteita ja ajatuksia (Punamäki 2005, 174).

Kiintymyssuhde vaikuttaa siihen, miten pieni lapsi havaitsee ja tulkitsee ympäristöään (Punamäki 2005, 174). Vauva arvioi ympäristöstä tulevia viestejä ja kokee olonsa turvalliseksi tai turvattomaksi (Pajulo 2004, 2543). Turvallisessa kiintymyssuhteessa vauvan tarpeet on huomioitu ja hän voi luottaa siihen, että vanhempi on saatavilla, jos vauva tarvitsee häntä. (Kauppi & Takalo 2014, 18.) Turvallisesti kiintyneet lapset viestivät tunnetiloistaan avoimesti ja selkeästi ja olettavat, että vanhempi reagoi asianmukaisesti heidän kulloiseenkin hoivan tarpeeseensa. He ovat ensimmäisenä ikävuotenaan oppineet luottamaan vanhempansa saatavilla oloon ja käyttämään häntä turvanaan tutkiessaan maailmaa. (Hautamäki 2011, 35.) Vain riittävän turvallisena ja rauhallisena vauva voi alkaa kiinnostua ympäristöstään, toisista ihmisistä ja leikistä (Kauppi & Takalo 2014, 17–18).

Kun lapsen stressi lisääntyy, hänen käyttäytymisensä siirtyy ympäristön tutkimisesta kiintymyssuhteen varmistamiseen. Hän hakee läheisyyttä vanhempaansa, esimerkiksi suoraa katsekontaktia ja pyrkii syliin. (Hautamäki 2011, 35.) Kun vauva kokee olevansa uhattuna, turvallisuuden tunne kumpuaa hoitajan kyvystä tulkita oikein lapsen kokemuksia sekä vastata asianmukaisesti hänen tarpeisiinsa. (Punamäki 2005, 181.)

Hoitajan sensitiivisyys, eli kyky ja herkkyys vastata lapsen viesteihin, on turvallisen kiintymyssuhteen perusta (Punamäki 2005, 181). Sensitiivisyydellä tarkoitetaan vanhemman reagoimista lapsen viesteihin riittävän nopeasti, johdonmukaisesti ja täsmällisesti. Vanhempi pyrkii aktiivisesti ymmärtämään lapsen käyttäytymisen taustalla olevia tunteita ja tarpeita ja osaa toimia niiden mukaan riittävän johdonmukaisesti. (Hautamäki 2011, 35; Kauppi & Takalo 2014, 20.) Kertyvät kokemukset synnyttävät lapselle oletuksia tulevista tilanteista vanhemman ja myöhemmin myös muiden ihmisten kanssa (Pajulo 2004, 2543).

Ensimmäisen vuoden aikana opitut mallit tunteiden ilmaisusta, vuorovaikutuksesta ja syy-seuraussuhteista ovat tärkeitä myöhemmän kehityksen ja psyykkisen selviytymisen kannalta (Punamäki 2005, 197). Vahvistamalla lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhdetta pyritään suojaamaan lasta laiminlyömi-

seltä ja kaltoinkohtelulta sekä vahvistamaan lapsen resilienssiä eli kestävyyttä ja sinnikkyyttä sosiaalisesti stressaavissa tilanteissa. (Kalland 2014, 26.)

3.4 Mentalisaatio ja reflektiivinen kyky

Mentalisaatioteorian ovat kehittäneet Peter Fonagy ja hänen työryhmänsä 1990-luvulla (Larmo 2010). Mentalisaatio viittaa metakognitiiviseen ja metaemotionaaliseen kykyyn pohtia omia ja muiden mielen sisältöjä, merkityksiä ja yhteyksiä (Kalland 2014, 28). Se tarkoittaa kykyä nähdä itsensä ja toinen henkilö olentoina, joilla on omat halunsa, uskomuksensa ja päämääränsä (Larmo 2010). Kyky mahdollistaa tunteiden säätelyn, toisen ihmisen mielen liikkeiden, tarkoituksien ja tunnekokemusten pohtimisen sekä vastuun ottamista omista teoista (Kalland 2014, 28).

Varhaisessa vuorovaikutuksessa mentalisaatiokyky tarkoittaa vanhemman kykyä havaita, ymmärtää ja ennakoida vauvan mielen tiloja, kuten toiveita, haluja ja mieltymyksiä (Puura & Mäntymaa 2014, 63). Lisäksi se auttaa miettimään vaihtoehtoisia selityksiä käyttäytymiselle (Pajulo & Pyykkönen 2011, 71). Mentalisaatiokyky on myönteistä uteliaisuutta, mielen avoimuutta ja ponnistelua vauvan kokemusmaailman tavoittamiseksi. Vanhempi pohtii kyvyn avulla myös omia ajatuksiaan ja tunteitaan sekä niiden vaikutusta vuorovaikutustilanteisiin. (Kalland 2014, 31.) Näiden ponnistelujen myötä vauva saa kokemuksen oman olonsa muuttumisesta vanhemman hoivan ja kannattelun myötä (Larmo 2010). Lisäksi vanhemman mielikuvat vauvasta ja itsestä vanhempana kehittyvät myönteisiksi ja vuorovaikutus palkitsevaksi. (Kalland 2014, 26, 31.)

Mentalisaatiokykyyn liittyy myös sen sietämistä, ettei kaikkea voi ymmärtää eikä varmuudella tietää. Sensitiivisen vuorovaikutuksen varmin tunniste on vanhemman kyky korjata virheitään ja joustaa tulkinnoissaan. Virhetulkintojen ja niiden korjaamisten on oletettu edistävän lapsen itsesäätelyn ja itsensä jäsentämisen kehittymistä. Väärin tulkinnat ovat väistämättömiä lapsen kehityksen kannalta ja täydellinen hoivaympäristö voisi olla jopa haitaksi lapsen emotionaalille ja sosiaaliselle kehitykselle. Tällöin äiti ei pysty vastaanottamaan vauvan

kielteiseksi koettuja tunnetiloja, vaan välttääkseen niitä silottelee ja tasoittaa liikaa. Samalla hän saattaa tukahduttaa lapsen mahdollisuutta ilmaista pettymystä ja mielipahaa. (Kalland 2014, 31.)

Mentalisaatio-käsitteen rinnalla käytetään käsitettä reflektiivinen kyky (tai reflektiivinen funktio), joka tarkoittaa käytännön tietoista toimintaa (Kalland 2014, 31). Reflektiivisen kyvyn avulla mentalisaatiota voidaan mitata tutkimuksissa. Se viittaa kykyyn havainnoida, ymmärtää ja luoda perspektiiviä omaan kokemukseen (Pajulo 2004, 2544). Reflektiivinen kyky edellyttää pohtimiskyvyn lisäksi aktiivista ponnistelua toimia toisen hyväksi (Kalland 2014, 31).

Reflektiivinen kyky viittaa myös vanhemman tehtävään toimia peilinä lapsen tunteille ja kokemuksille (Kalland 2014, 32). Katsoessaan äitiään vauva näkee ja kuulee hänen kasvoistaan, olemuksestaan ja äänestään äidin lisäksi myös oman kokemuksensa (Pajulo 2004, 2544; Kalland 2014, 32). Äiti tekee vauvalle sietämättömät tunteet siedettäviksi ja myönteisiksi heijastamalla ilmeillään ja eleillään omia tunteitaan. Hän myös korostaa hyvänolon tunteita ensimmäisten elinkuukausien ajan. (Sjöberg 2009, 27.) Kun reflektio onnistuu, vauva viestii siitä vanhemmalle; esimerkiksi itku voi tyyntyä, keho rentoutua ja mukautua vanhemman syliin tai vauva hymyilee ja jokeltelee iloisesti (Kalland 2014, 32).

3.5 Häiriöt varhaisessa vuorovaikutuksessa

Useimmiten aikuiset rakastavat vauvaansa, ovat myönteisesti virittyneitä ja luovat luonnostaan hänen elämälleen suotuisat olosuhteet (Henttonen 2009, 7). Vanhempien välttämättömiin valmiuksiin kuuluu kyky nähdä vauva sellaisena kuin hän on, kyky empatiaan häntä kohtaan, kyky realistiseen käsitykseen siitä, mistä vauva voi selviytyä ja kyky suhtautua vauvaan emotionaalisesti positiivisella tavalla (Söderholm & Politi 2012, 79). Kaikilla vanhemmilla ei kuitenkaan ole voimia tai kykyjä kohdata vauvan asettamia vaatimuksia (Henttonen 2009, 7).

Kaltoinkohtelu voi olla tahatonta (laiminlyönti) tai tahallista (väkivalta). Laiminlyönti tarkoittaa tilaa, jossa vanhempi eri syistä, joko tilapäisesti tai pysyvästi, ei pysty turvaamaan yhtä tai useampaa lapsen fyysistä, älyllistä, emotionaalista ja sosiaalista kehitystä edistävää keskeistä tarvetta. Laiminlyönnissä lapsella on puutteita elinolosuhteissa, huoltajan käyttäytymisessä tai molemmissa mainituista. Laiminlyövä huoltaja jättää lapsen ilman aikuisen tukea, neuvontaa ja ohjausta oloihin, jossa lapsi ei voi selviytyä oman tietonsa, taitonsa ja kokemuksensa avulla. (Söderholm & Politi 2012, 78–80.)

Lapsen laiminlyöntiin voivat vaikuttaa erilaiset riskitekijät yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolla (Söderholm & Politi 2012, 79). Söderholm ja Politi (2012, 84–87) ovat jakaneet riskitekijät lapsen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, vanhemman taustoihin, perheeseen sekä rakenteellisiin ja yhteiskunnallisiin riskitekijöihin. Lapsi voi elää 1–2 riskitekijän vaikutuspiirissä ilman, että tämä välttämättä vaikuttaa kielteisesti hänen kehitykseensä pitkällä tähtäimellä. Jos riskitekijöitä kasaantuu, eikä lapsella ole merkittäviä kompensoivia tekijöitä elinympäristössään, lapsen terveys, sosiaalinen ja kognitiivinen toimintakyky saattavat kärsiä. (Söderholm & Politi 2012, 84–87.)

Vauvoissa on todettu tunnusmerkkejä, joita liitetään lisääntyneeseen riskiin joutua laiminlyönnin tai muun kaltoinkohtelun kohteeksi (Söderholm & Politi 2012, 85). Näitä ovat lapsen alhainen syntymäpaino, keskosuus, sairaudet, psyykkiset kehitysvammat (THL 2005, 87), käyttäytymisongelmat (Söderholm & Politi 2012, 85) ja temperamentti (Jernberg & Booth 2003, 45). Lapsen laiminlyönti on tavallisinta imeväisikäisillä ja leikki-ikäisillä lapsilla, joten myös lapsen ikä on riskitekijä (Söderholm & Politi 2012, 85). Riskitekijöiden uskotaan haittaavan lapsen ja vanhemman välisen kiinnittymisen syntymistä ja siten tekevän lapsesta mahdollisesti alttiimman pahoinpitelylle ja laiminlyönnille. Lapsen ominaisuudet eivät kuitenkaan näytä olevan yhtä suuria vaaratekijöitä, jos otetaan huomioon muut tekijät, kuten vanhemmuuteen ja yhteiskuntaan liittyvät muuttujat. (THL 2005, 87.)

Vanhempien taustoista laiminlyöntiin voivat vaikuttaa vanhemman mielenterveysongelmat (Söderholm & Politi 2012, 86), nuori ikä, stressi, eristyneisyys, päih-

teiden väärinkäyttö, köyhyys sekä vanhemman omat laiminlyönnin ja kaltoinkohtelun kokemukset lapsuudessa. (THL 2005, 88–89). Lapsena kaltoin kohdelluilla vanhemmilla on suurempi riski kohdella kaltoin omia lapsiaan. Yhteys on kuitenkin monimutkainen, ja joidenkin tutkimusten mukaan enemmistö esimerkiksi väkivaltaisista vanhemmista ei ole itse joutunut lapsena pahoinpidellyksi. (THL 2005, 88.)

Lapsuudessaan pitkäaikaisesti kaltoin kohdelluiksi joutuneet ovat trauman takia usein kehittäneet itselleen monimutkaisen ja varauksellisen tavan suhtautua maailmaan (Hästbacka 2012, 32). Traumatisoituneen vanhemman lapsuudenaikaisten kokemusten aktivoituminen vuorovaikutuksessa oman lapsensa kanssa voi saada vanhemman helposti reagoimaan traumamuistumaan. Tällöin vanhempi saattaa ryhtyä välttämään muistumaa herättäviä vaikeita tilanteita tai ajautua muistumaan kykenemättä säätelemään sitä, jolloin todellisen tilanteen tulkinta vääristyy. Tällöin traumatisoituneiden vanhempien on usein hyvin vaikeaa tavoittaa omien lastensa kokemuksen syvyyttä niin, että lapsi tulisi oikeasti kuulluksi ja kohdatuksi. (Pettersson 2012, 80, 84.)

Turvattomissa ja väkivaltaisissa ympäristössä lapsena eläneillä vanhemmilla myös mentalisaatiokyky voi olla kehittynyt heikoksi ja tämän takia heillä voi olla vaikeuksia eläytyä lapsensa tunteisiin ja tarpeisiin (Larmo 2010). Myös erilaiset mielenterveys- ja persoonallisuushäiriöt (esimerkiksi masennus ja rajatilahäiriö), päihdeongelmat, väsymys, stressi ja kiihtyneet mielentilat voivat vaikuttaa mentalisaatiokykyyn joko hetkellisesti tai pitkäaikaisesti. (Kalland 2014, 34–35.)

Vanhemman mentalisaatiokyvyn puute voi johtaa lapsen käyttäytymisen väärintulkintaan. Väärä tulkinta johtaa vääriin vastauksiin sekä molemminpuolisiin pettymyksiin, jotka vaikuttavat kielteisesti sekä vanhemman käsitykseen lapsesta että itsestään vanhempana. (Kalland 2014, 35.) Heikon mentalisaatiokyvyn seurauksena vanhemman tulkinta lapsen käyttäytymisestä saattaa vääristyä kokonaan ja kääntyä negatiiviseksi, jolloin vanhempi voi tulkita esimerkiksi vauvan itkun tahalliseksi kiusaamiseksi. Vanhempi voi myös ”humpsahata” lapsen tarpeen ilmaisun kokemukseen, jolloin hän ei kykene auttamaan lasta tunnetilan säätelyssä tai tarjoamaan lapselle helpotusta. (Kalland 2014, 35.)

Suurimpia riskitekijöitä lapsen laiminlyöntiin ovat Söderholmin ja Politin (2012, 85) mukaan vanhempien omaan taustaan liittyvien riskitekijöiden lisäksi perheen huono sosioekonominen asema. Esimerkiksi työpaikan vaihdoksesta, tulojen menetyksestä tai muista perheympäristökijöistä johtuvan stressin uskotaan voivan lisätä perheen ristiriitoja ja heikentää perheenjäsenten kykyä selviytyä tai löytää tukea. (THL 2005, 88–89.) Tietoyhteiskunnassa kiire ja voimakas psyykkinen kuormitus rasittaa aikuisia. Erilaisten paineiden keskellä katoaa usein herkkyys lapsen tarpeille ja viesteille. (Hämäläinen 2007, 438.)

Perheen sosiaaliset verkostot ovat perhettä ja lapsia suojaavia tekijöitä (THL 2005, 89). Lapsen kehityksen jokaisessa vaiheessa myös vanhempien parisuhteen laatu on merkityksellinen tuki (tai riskitekijä) lapsen suotuisalle kehitykselle. (Hästbacka 2012, 31). Myös ydinperheen ulkopuolisen sosiaalisen ympäristön, kuten sukulaisten, ystävien ja naapureiden, tarjoama tuki on tärkeä osatekijä vanhempien jaksamisen ja näin myös koko perheen hyvinvoinnin kannalta (THL 2011). Vanhemmuus olisikin lastenpsykiatri Jukka Mäkelän (2014) mukaan ymmärrettävä sosiaalisesti toiminnaksi, josta ei ole mahdollista selvitä yksin, vaan tähän tarvitaan tukea läheisverkostoista ja erilaisista yhteiskunnan tarjoamista palveluista.

Perheen sosiaaliset verkostot voivat kuitenkin olla heikentyneet tai lähtökohtaisesti heikkoja, jos perhe on esimerkiksi sosiaalisesti eristäytynyt (THL 2005, 88), asuu kaukana läheisistään tai on muuttanut uudelle paikkakunnalle (THL 2011). Sosiaalisten verkostojen ollessa vähäisiä, suojaavia tekijöitä voivat olla yhteiskunnan tarjoamat palvelut, kuten neuvolat ja päivähoito sekä erilaiset taloudelliset tukimuodot (Söderholm & Politi 2012, 83–84).

Yhteiskunta ja sen rakenteet ovat suunniteltu tukemaan lapsen ja perheen jokapäiväistä elämää ja hyvinvointia, mutta ne voivat myös luoda riskitekijöitä. Taloudelliset ja sosiaaliset päätökset voivat olla edesauttamassa sellaisten olosuhteiden syntyä, joissa lapset materiaalisesta puutteesta johtuen altistetaan turhiin haittoihin. (Söderholm & Politi 2012, 83–84, 87.) Esimerkiksi 1990-luvulla lamavuosina vallitsi julkisten menojen minimointia korostava talousoppi. Tulonsiirrot lapsiperheille alenivat 1990-luvun alkupuolelta 2000-luvun alkuun tuntu-

vasti, mikä merkitsi köyhyyden lisääntymistä lapsiperheissä. Lisäksi yhteiskunnassa työmarkkinat kiristyivät ja pitkäaikaistyöttömien määrä kasvoi. Työelämän lisääntynyt epävakaus aiheutti turvattomuutta, epävarmuutta ja ahdistusta ihmisten jokapäiväiseen elämään sekä lisäsi perheiden taloudellisia ja psykososiaalisia ongelmia. (Hämäläinen 2007, 390–392, 394, 398–399, 408.)

3.5.1 Häiriöiden vaikutus kiintymyssuhteeseen

Kun vanhempi ei ole läsnä lapsen tarvitessa häntä ja vuorovaikutus tapahtuu enemmän vanhemman kuin lapsen ehdoilla, lapselle muodostuu turvaton kiintymyssuhde. Turvattomassa kiintymyssuhteessa vauva joutuu pärjäämään yksin vahvojen tunteiden ja tarpeiden kanssa, joita hän ei kuitenkaan vielä kykene yksin säätelämään. Turvattomassa kiintymyssuhteessa kasvava lapsi alkaa nähdä myös ympäristön turvattomana. Tällöin lapsen mielessä on yleistynyt kokemus ympäristöstä, jossa apua ei saa, vaikka hätä olisi kuinka suuri. (Kauppi & Takalo 2014, 18–19.) Kiintymyssuhdetta ja rakkautta ei saa kuitenkaan sotkea keskenään, sillä vanhempi voi rakastaa lastaan ja samalla olla kykenemätön toimimaan lapselleen turvallisena kiinnittymishahmona. (Sinkkonen & Kalland 2005, 10).

Turvattomassa kiintymyssuhteessa olevan lapsen vanhempi ei ymmärrä, milloin lapsen viesteihin pitäisi vastata, koska hän on joko kykenemätön tai haluton arvioimaan lapsen kulloistakin käytöstä. (Kauppi & Takalo 2014, 20.) Vauvan kokemus ymmärtämättä jäämisestä saattaa johtaa myös siihen, ettei vauva enää odota toisen ihmisen jakavan ja ymmärtävän hänen mielen tilojaan, mikä voi johtaa puutteellisesti kehittyneeseen fysiologiseen stressinsäätelyyn. (Puura & Mäntymaa 2014, 65.) Äärimmäisessä tapauksessa lapsen tunnesuhteen ylläpitäminen toiseen ihmiseen voi vaurioitua jopa niin pahasti, ettei vauva enää edes yritä kiinnittyä, vaan vetäytyy uhkaavaksi koetusta ulkomaailmasta. Vauva saattaa esimerkiksi hylätä uteliaisuuden ja leikin eikä hakeudu kontaktiin toisten kanssa. Turvaton kiinnittyminen voi ilmetä välittelevänä, ristiriitaisena tai jäsenytymättömänä eli organisoimattomana kiintymyssuhteena. (Kauppi & Takalo 2014, 18–19.)

Välttelevän kiintymyssuhteen lapsilla on vaikeuksia ilmaista kielteisiä tunteitaan, kuten kiukkua, pelkoa tai lohdun tarvetta (Hautamäki 2011, 35). Välttelevässä kiintymyssuhteessa lapsi oppii, että omien tarpeiden ja tunteiden ilmaisu vaarantaa läheisyyden ja ettei vanhempi kestä lapsen tarvitsevuuutta (Kauppi & Takalo 2014, 19). Tällöin lapsi opettelee ehkäisemään tarpeiden ja voimakkaiden tunteiden ilmaisua, jotka vähitellen tukahtuvat. Välttelevä kiintymyssuhde ilmenee lapsen vähäisenä läheisyyteen hakeutumisenä ja jopa vahvana välttämiskäyttäytymisenä. Lapsi ei ota kontaktia äitiinsä, lähesty tai pyri syliin. (Hautamäki 2011, 35.)

Ristiriitaisesti kiinnittyvä lapsi on ylivalpas vaaroille ja hylkäämisen merkeille. Hän ei luota siihen, että vanhempien antama hoiva ja turva pysyvät ja että vanhempi kestä hänen tunteitaan ja tarpeitaan. (Kauppi & Takalo 2014, 19.) Lapsi samanaikaisesti sekä hakee että vastustaa kontaktia. Jos hän pääsee äidin syliin, hän ei kuitenkaan tyydy siihen tai tynny siitä. Lapsi voi kiihtyä kovastikin, jos hän ei ole vielä ehtinyt organisoida strategiaa, jolla hän hallitsisi vanhempiansa monimutkaista ja vaikeasti ennakoitavia vuorovaikutustapoja. (Hautamäki 2011, 35–36.) Ristiriitaisesti kiinnittynyt lapsi saattaa esimerkiksi takertua hoivaajaansa tai pakottaa muita ihmisiä läheisyyteen. Käytös on usein dramaattista ja tunteenilmaisu voimakasta ja säätelämätöntä. (Kauppi & Takalo 2014, 19.)

Ristiriitaisesti kiinnittyneiden lasten äidit reagoivat epäjohdonmukaisemmin lapsensa signaaleihin kuin muut äidit. He ovat vaihtelevasti epäsensitiivisiä lapsen tarpeille ja toimivat oikullisesti, välillä omien tarpeittensa ja välillä lapsensa tarpeiden mukaisesti. Äidit esimerkiksi välillä naureskelevat, kun lapsi osoittaa kiukkuaan, välillä jättävät sen huomiotta ja joskus taas suuttuvat lapsen kiukun ilmaisuista. (Hautamäki 2011, 36.)

Organisoimattomassa kiintymyssuhteessa lapsen käyttäytyminen on tuskaista, ristiriitaista ja ennakoimatonta. Lapsi saattaa esimerkiksi jähmettyä hoivaajan lähellä eikä kykene hakemaan turvaa hoivaajalta. Organisoimattomalla kiintymyssuhteella on eniten yhteyksiä myöhemmän elämän psyykkisen kehityksen häiriöihin. (Kauppi & Takalo 2014, 19.)

Alkuperäisen kiintymyssuhdeteorian kehittänyttä Bolwbya on kritisoitu varhaisen kokemusten määräävän vaikutuksen korostuksesta (Hautamäki 2005, 50). Nykyään nähdään, että kiintymysmallit periytyvät ensisijaisesti vauvan ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta, eikä kyse ole välttämättä peruuttamattomasta seikasta tai tekijästä, johon ei voisi vaikuttaa (Kauppi & Takalo 2014, 19). Varhain opitut mielensisäiset mallit eivät sellaisinaan siirry myöhempään elämään, vaan ne muovaavat kehitystä (Punamäki 2005, 174). Kiinnittämällä huomiota omaan ja lapsen väliseen vuorovaikutustapaan vanhemmat voivat muuttaa ja kehittää tunnesuhteita omassa perheessään (Kauppi & Takalo 2014, 20).

3.5.2 Häiriöiden vaikutus lapsen käytökseen ja kehitykseen

Emotionaalisesti poissaolevan äidin kanssa oleminen kapeuttaa vähitellen lapsen mielenmaailmaa. Alkuun nämä vauvat huutavat ja itkevät paljon, potkivat ja raapivat, jotta vanhempi havahtuisi heitä varten. (Siltala 2003, 34.) Itkusta voi tulla poissulkevaa eikä luokseen kutsuvaa, ja lasta voi olla lähes mahdotonta lohduttaa. Itku voi myös jatkua samanlaisena tuntikausia. (Kalland 2005, 205–206.) Vähitellen vauvan yritykset vuorovaikutukseen hiipuvat, vauva kääntyy pois, passivoituu ja lamaantuu sekä alkaa tulla omillaan toimeen. Vauva joutuu mukautumaan ja sopeutumaan liikaa ja selviytymään yksin vaikeista kokemuksistaan. (Siltala 2003, 34.)

Vanhemman puutteellinen mentalisaatiokyky voi johtaa siihen, että hän jättää toistuvasti vauvan tunteet ja toiveet huomioimatta tai ymmärtää ne väärin, jolloin vauva ei saa kokemusta ymmärretyksi tulemisesta. (Puura & Mäntymaa 2014, 65.) Ilman vanhemman apua vauva ei saavuta ymmärrystä omista mielentiloistaan, jolloin hänen minäkuvansa ja oman mentalisaatiokykynsä kehitys saattaa hidastua tai estyä. Erityisesti silloin, kun vanhemman ja vauvan vuorovaikutus on vaikeasti puutteellista sisältäen laiminlyöntiä, kaltoinkohtelua, vanhemman tunkeilevaa tai muuten erittäin arvaamatonta käytöstä, voi lapsen mentalisaa-

tiokyky jäädä puutteelliseksi ja vaikeuttaa pysyvien, hyvien ihmissuhteiden muodostamista. (Puura & Mäntymaa 2014, 65.)

Vauva oppii kehonsa rajoja, tasapainoa ja uusia liikkeitä äitinsä kanssa arkisissa toimissa, kuten sylissä, hoitopöydällä ja lattialla. Jos vauva joutuu kehittymään ilman dialogista keskustelua, hänen liikkeistään puuttuu tarkoituksellisuus, liike johonkin suuntaan. Liikkeistä voi tulla itseään toistavia, monotonisia ja ne jäävät ilman vuorovaikutuksellista merkitystä, usein tavoitteena voi olla itsensä rauhoittaminen. Kiinnittymisessä varhain vaurioitunut vauva tai pieni lapsi saattaa siis heijata itseään tai tehdä muita toistoliikkeitä. (Kalland 2005, 205–206.)

Pahimmillaan vanhemman eläytymiskyvyttömyys voi johtaa siihen, että lapselle vieras tunnetila, kuten masennus tai ahdistus, asuttaa lapsen mielen ja vaikuttaa häneen kuvaansa omasta itsestään (Larmo 2010). Kun vauva etsii varhaista minäänsä peilaamalla itseään äidin kasvoista, hän ei näekään itseään ihastuttavana ja suloisena yksilönä. Hän saattaakin sen sijaan nähdä äidin huolestuneet tai masentuneet kasvot ja sisäistää tämän tunteen osaksi itseään. (Kalland 2005, 217.)

Varhaisilla kokemuksilla hoivasta, vuorovaikutuksesta ja tunteista on suuri vaikutus myös vauvan aivojen järjestelmiin ja kehitykseen (Mäntymaa & Puura 2011, 18; Gerhardt 2007, 31), jotka luovat pohjan ihmisen psyykkiselle kehitykselle (Mäntymaa ym. 2003, 459). Vauvan aivojen rakenteellinen kehitys on pääosin tapahtunut raskausaikana ja syntymän jälkeen kehitys keskittyy toiminnallisten järjestelmien kehittymiseen (Mäntymaa & Puura 2011, 18).

Toiminnallinen kehitys tarkoittaa sitä, millä tavalla hermosolut toiminnassa liittyvät toisiinsa ja miten kehityksen jatkuessa eri aivoalueiden välille muodostuu laajempia toiminnallisia yhteyksiä (Puura & Mäntymaa 2014, 56). Yhteyksistä muodostuu yhä laajempia toiminnallisia kokonaisuuksia esimerkiksi kielessä, motoriikassa, havaintokyvyssä ja sosiaalisessa kehityksessä (Mäntymaa & Puura 2011, 18). Ympäristöstä saadut kokemukset liittyvät vahvasti hoivaan ja vuorovaikutukseen vanhemman tai muun hoitavan aikuisen kanssa. Ne ohjaavat

tiettyjen synapsiyhteyksien muodostumista toiminnallisiksi ja toisten karsiutumisista myöhemmin tarpeettomina pois. (Mäntymaa ym. 2003, 459–460.)

Vanhemman pitkäaikainen kyvyttömyys laadultaan tai määrältään riittävään vuorovaikutukseen vaarantaa lapsen aivojen kehitystä ja tunne-elämän säätelyä ensimmäisinä elinvuosina, sillä vahingollisten kokemusten seurauksena syntyvä stressi vaikuttaa aivojen kehitykseen kemiallisesti (Mäntymaa & Puura 2011, 24). Eläinkokeiden avulla on luotu hypoteettisia malleja mekanismeista, joilla negatiiviset vuorovaikutuskokemukset saattavat vaurioittaa ihmisen aivojen kehitystä ja toimintaa. Pitkäkestoinen stressi ja sympaattisen hermoston yliaktiivisuustila voivat johtaa aivojen aineenvaihdunnan muutoksiin, jotka taas voivat aiheuttaa solutuhoja, vähentää eri aivoalueiden välisiä yhteyksiä tai estää niiden syntymistä. (Mäntymaa, Luoma, Puura & Tamminen 2003, 462–463.) Lyhytaikaisen altistumisen muutokset ovat palautuvia ja niitä voidaan hoitaa ja korjata myöhemmin (Mäntymaa & Puura 2011, 27).

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

4.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tavoitteena on kuvata Helsingin ensikoti ry:n avopalvelutoiminnan vaativan vauvatyön kehitystä vuodesta 1986 kevääseen 2014. Tuloksia voidaan hyödyntää niin uusien työntekijöiden ja opiskelijoiden perehdyttämiseen kuin tiedon jakamiseen Helsingin ensikoti ry:n eri yksiköiden välillä. Tuloksia voivat hyödyntää myös muualla kuin Helsingin ensikoti ry:ssä toimivat ammattilaiset.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat:

Miten Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoiminnan vaativa vauvatyö on kehittynyt?

Millaista Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoiminnan vaativa vauvatyö on nykyään (keväällä 2014)?

4.2 Tutkimusmenetelmän valinta

Tutkimus toteutettiin Helsingin ensikoti ry:n päiväryhmä Varvarassa, joka on Vallilassa sijaitseva avopalveluyksikkö. Varvaran kehitys on alkanut 1980- ja 1990-luvuilla alkunsa saaneista projekteista. Lähdin toteuttamaan opinnäytetyötä päiväryhmä Varvaran henkilökunnan toiveesta koota yhteen Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoiminnan vaativan vauvatyön kehitystä.

Valitsin opinnäytetyön tutkimusmenetelmäksi asiantuntijahaastattelut. Alastalo ja Åkerman (2010) kuvaavat, että asiantuntijahaastattelulla tarkoitetaan tilannetta, jossa haastateltavalta pyritään hankkimaan tietoa historiallisesti ainutkertaisesta tapahtumasta tai ilmiökentästä ja jonka tavoitteena on kuvata ilmiökenttää faktuaalisesti. Asiantuntijahaastattelulla on sitä keskeisempi merkitys, mitä puutteellisempaa tai hajanaisempaa tutkitusta tapauksesta saatavilla oleva doku-

menttiaineisto on. Asiantuntijahaastatteluilissa haastattelija kysyy erityisesti niitä kysymyksiä, joista ei vielä ole dokumentoitua tietoa. (Alastalo & Åkerman 2010, 373–376, 378–379.)

Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalvelutoiminnan vaativa vauvatyö ja sen menetelmien kokonaisuus on muotoutunut työyhteisön yhdessä kehittämistä ja hyviksi havaituista vaativan vauvatyön menetelmistä, joiden kehitystä ei ole aikaisemmin koottu yhteen. Materiaaleihin tutustuessani huomasin myös, ettei kahden avopalvelun yhdistämisestä vuonna 2002 ollut löydettävissä kirjallista tietoa. Toomin ja Onnismaan (2008, 16–17) mukaan tutkimuksessa ollaan erityisen kiinnostuneita siitä, mitä yksilöiden ja yhteisöjen arjessa tapahtuu, miten asiat siellä tapahtuvat ja miksi niin on. Hiljaista tietoa tutkittaessa pyritään selvittämään arkipäiväistä todellisuutta. (Toom & Onnismaa 2008, 16–17.) Hiljainen tieto voidaan nähdä ajattelun ja toiminnan produktina ja kasaantuneena tietopohjana (Toom 2008, 33).

4.3 Asiantuntijahaastatteluiden toteuttaminen

Asiantuntijahaastatteluiden haastattelumenetelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua. Puolistrukturoidun haastattelun sanotaan olevan haastattelumuoto lomake- ja strukturoidun haastattelun välimaastossa. Tähän menetelmään ei ole yhtä määritelmää, mutta Hirsijärvi ja Hurme (2008, 47–48) esittelevät yhteiseksi tekijäksi sen, että puolistrukturoidussa teemahaastattelussa aihepiirit ja teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samat. Haastateltavat vastaavat kysymyksiin omin sanoin. Haastattelutilanteessa haastattelija varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teemat käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen. (Eskola & Vastamäki 2007, 27–28.)

Ennen haastattelua tutustutaan etukäteen saatavaan materiaaliin, jotta haastattelija pystyy keskittymään olennaisiin asioihin ja tekemään jatkokysymyksiä haastattelutilanteessa (Alastalo & Åkerman 2010, 376, 378–379). Haastattelujen suunnittelua ja teemojen valintaa varten minun täytyi tutustua erityisesti ny-

kyistä päiväryhmätoimintaa edeltäviin projekteihin ja avopalveluihin sekä niistä julkaistuihin materiaaleihin. Sain haastatteluihin valmistautumiseen tarpeelliset tiedot Helsingin ensikoti ry:n julkaisemasta historiikista (Heinänen 2002) ja Ensi- ja turvakotien liiton julkaisemiin raportteihin päiväryhmätyöskentelystä (Törrönen 1998 ja Kalavainen 2005 toim.). Kirjasin aineistoista itselleni muistiin toiminnan kehityksessä alkaneet ja loppuneet palvelumuodot ja niiden ajankohdat (vrt. KUVIO 1 s. 32) sekä toimintatarkoitukset ja –menetelmät vaativassa vauvatyössä.

Kokonaisuudessaan haastattelin opinnäytetyötäni varten neljää asiantuntijaa: Satu Helmistä, Camilla Hedenstamia, Helena Kuusivuorta ja Kaisa Hulkkoa. Asiantuntijahaastatteluille on tyypillistä räätälöidä haastattelurunko sen mukaan, ketä haastatellaan (Alastalo & Åkerman 2010, 378). Suunnittelin jokaiselle haastateltavalle henkilölle oman haastattelurungon ja lisäksi yhden parihaastattelulle. Jokaisessa haastattelussa toistuivat tietyt teemat, kuten haastateltavan tiedot (koulutus, Helsingin ensikoti ry:ssä työskennelty aika ja työnkuvat) sekä haastattelua käsittelevän palvelun henkilökunta, asiakkaat, toiminta, työskentelymenetelmät ja arvot (Liitteet 1–5). Opinnäytetyön analyysi ja raportointi on tehty samojen teemojen pohjalta.

Mitä vanhemmasta historiallisesta prosessista on kyse tai mitä useammasta samankaltaisesta prosessista haastateltavalla on kokemusta, sitä hankalampi haastateltavan voi olla palauttaa mieleensä tapahtumien yksityiskohtia. Muistiin palauttamisessa auttavat mahdollisimman täsmälliset kysymykset sekä erilaiset muistinvirkistäjät, kuten tutkijan koostama alustava aikajana tai tapahtumakuvaus. (Alastalo & Åkerman 2010, 379.)

Haastatteluajankohdasta sovittaessa ilmoitin lähettäväni haastatteluun liittyvät teemat ja kysymykset viikon ennen haastattelua sähköpostilla. Ilmoittaessani pyysin, että haastateltavat lukisivat nämä kysymykset läpi ja tarvittaessa tarkistaisivat omista aineistoistaan niihin liittyviä yksityiskohtia. Näin haastateltavilla oli aikaa valmistautua ja palauttaa mieleen tapahtumia, joista oli kulunut pitkä aika. Etukäteen toimitettujen haastattelukysymysten lisäksi kysyin lisäkysymyksiä haastattelussa nousseista aiheista.

Olin myös tehnyt itselleni haastattelua varten muistilistan, johon olin koonnut perehtymistäni aineistoista olennaisimpia vuosilukuja, tapahtumia ja menetelmiä. Näiden avulla pidin itseni mukana keskustelun kulussa ja pystyin muistuttamaan haastateltavien mieleen yksityiskohtia.

Haastattelut nauhoitettiin, jotta haastattelussa voitiin keskittyä täysin keskusteluun ja samalla mahdollistettiin kaiken kerrotun muistiin saaminen oikein. Haastattelun osallistumiseen suostumisesta ja nauhoitukseen suostumisesta tehtiin kirjalliset sopimukset (Liite 6). Haastateltavilla on mahdollisuus kieltäytyä nauhoittamisesta ja pysyä nimettöminä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131), mutta kaikki antoivat näihin luvat.

4.4 Litterointi ja historiallinen analyysi

Haastatteluista saadun aineiston litteroinnin eli puhtaaksi kirjoittamisen tarkkuudesta ei ole yksiselitteistä ohjetta. Tutkimustehtävästä ja tutkimusotteesta riippuu, kuinka tarkkaan litterointiin on syytä ryhtyä. Kun tutkimuksessa ei ole kyseessä keskustelun analyysi, litteroinnista ei ole tarpeen tehdä sanatarkkaa. (Hirsijärvi & Hurme 2008, 139.) Tein haastatteluista referoivan litteroinnin, jossa haastatteluäänitteet puretaan suurpiirteisesti muistiinpanoiksi. Referoivan litteroinnin tekijällä on suuri rooli tulosten tulkinnan tekemisessä, sillä litteroija päättää, mikä puheesta on litteroinnin arvoista. (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2014.)

Sain haastatteluista ja tutkimusaineistoista paljon tietoa avopalveluiden kehityksen eri vaiheista ja toimintamenetelmistä, joista tässä opinnäytetyössä käsitellään niitä osa-alueita, jotka ovat vaikuttaneet ryhmäpäivän äitien ja vauvojen kanssa tehtävän vaativan vauvatyön kehitykseen. Vauvatyön kehitystä ymmärtääkseni minun oli myös selvitettävä muita toiminnan taustatekijöitä, kuten asiakkuuden syitä sekä henkilökunnan ja toiminnan rakenteiden muutoksia, jotka vaikuttivat avopalveluiden järjestämiseen ja sitä kautta vaativan vauvatyön toteuttamiseen. Kirjoitin nauhoituksista tutkimustani varten kunkin avopalvelun

ajanjaksoa koskevat vuosiluvut, muutokset asiakkuudessa, henkilökunnan määrässä ja vakansseissa, toiminnan rakenteissa ja vauvatyön menetelmissä.

Haastatteluiden litteroinnista ja opinnäytetyöstä on jätetty pois ryhmäpäivien ulkopuoliset toimintamuodot (isäryhmä, Itsenäisen asumiset tuki, Baby Blues jne.), yksittäisten työntekijöiden vaihtuminen, haastatteluissa nousseet ulkopuolisten henkilöiden nimet, selkeästi tunnistettavat toisen käden tiedot, fyysisten tilojen muutokset ja sijainnit sekä yksittäisiä asiakkaita koskevat tiedot.

Historiallisen tutkimuksen tarkoituksena on rekonstruoida menneisyyttä systemaattisesti ja objektiivisesti keräämällä, arvioimalla, todentamalla ja yhdistelemällä erilaisia näytteitä ja todistusaineistoa. Aineistoina voivat olla erilaiset julkiset ja yksityiset asiakirjat ja arkistot. (Anttila 1998.) Analyysia varten käytin haastatteluista saatujen litteroitujen tutkimustulosten rinnalla Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalveluita koskevia aineistoja, kuten toimintaraportteja, opinnäytetyötä ja ensikodin historiikkaa. Näiden perusteella kirjoitin erikseen kunkin palvelun kehityksestä oman esittelynsä. Opinnäytetyö on rakennettu esittelyistä nousseiden kehitysalueiden perusteella avopalvelutoiminnan, asiakkuuden ja henkilökunnan sekä vaativan vauvatyön kehitykseen. Haastattelujen ja käytettyjen aineistojen perusteella työssä käytetään rinnakkain käsitteitä *vauva* ja *lapsi*.

5 HELSINGIN ENSIKOTI RY JA VALLILAN AVOPALVELUTOIMINTA

5.1 Helsingin ensikoti ry ja päiväryhmä Varvara

Helsingin ensikoti ry on voittoa tavoittelematon kansalais- ja lastensuojelujärjestö. Se perustettiin vuonna 1936 turvaamaan avioliiton ulkopuolella syntyvien lasten oikeus kasvuun vanhemman kanssa. (Helsingin ensikoti ry 2015.) 2000-luvulla järjestön toiminnan päätehtävänä on tukea lasta odottavia ja pienten lasten perheitä vanhemmuudessa. Toiminnan tehtävänä on mahdollistaa, että lapsi saa kasvaa perheessä riittävän turvallisesti saaden ikä- ja kehitystasoaan vastaavaa hoivaa, sekä ehkäistä uhanalaisessa perhetilanteessa elävien lasten mielenterveysongelmia ja syrjäytymiskehityksen jatkumista sukupolvesta toiseen. Lisäksi tehtävänä on tuoda esiin yhteiskunnallisten ratkaisujen merkitys vauvan kannalta. (Helsingin ensikoti ry 2013, 5)

Helsingin ensikoti ry:n toimintaa ohjaavat seuraavat arvot:

Lapsi ensin! Lapsella on oikeus hyvään elämään. Lapsen oikeuksien toteutuminen on aikuisten vastuulla.

Jokainen meistä on arvokas. Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus ohjaavat toimintaamme. Kunnioitamme yksilöllisyyttä ja toimimme asiakaslähtöisesti.

Muutos on mahdollista. Jokaisella on mahdollisuus kasvuun ja toivon säilymiseen.

Korkea ammattitaito. Ammatillisen osaamisen ylläpito ja kehittäminen palvelevat asiakasta.

Turvallisuus. Asiakasperheitten hoitoympäristö ja henkilökunnan työympäristö on turvallinen ja viihtyisä. Toiminta on taloudellisesti vakaata. (Helsingin ensikoti ry 2013, 5.)

Helsingin ensikoti ry tarjoaa lapsiperheille monenlaisia palveluja. Näitä ovat ympärivuorokautiset ensikotipalvelut, hoidolliset avopalvelut sekä tuki- ja neuvontapalvelut. Ympärivuorokautisia palveluja tarjoavat ensikotiyksiköt, joista osa on erikoistunut päihdeongelmaisten vanhempien tukemiseen. Hoidollisia avopalve-

luja tarjoavat Itsenäisen asumisen tukityö, Kotiutumisen tukityö, päiväryhmä Varvara sekä päihdetyöhön erikoistuneet avopalveluyksiköt. (Helsingin ensikoti ry 2015.)

Opinnäytetyön tutkimus toteutettiin päiväryhmä Varvarassa, joka on Vallilassa sijaitseva hoidollinen avopalvelu. Hoidolliset avopalvelut ovat tarkoitettu niille vauvaa odottaville ja vauvaperheille, joilla on mahdollisuus ja voimavaroja osallistua kuntoutukseen itsenäisesti tai tuetusti kotona asuen. (Helsingin ensikoti ry 2014.) Perheiden kanssa tehdään vaativaa vauvaperhetyötä (Roos 2015) ja keskitytään vanhemmuuden taitojen, varhaisen vuorovaikutuksen ja arjen hallinnan vauvalähtöiseen tukemiseen (Helsingin ensikoti ry 2014). Tavoitteena on vanhemman ja lapsen välisen turvallisen kiintymyssuhteen vahvistuminen (Helsingin ensikoti ry 2014).

Varvaran kehitys on alkanut 1980- ja 1990-luvuilla alkunsa saaneista projekteista, jotka vakiintuivat Helsingin ensikoti ry:n toiminnan avopalveluiksi. Avopalveluiden toiminta on kehittynyt osaksi Ensi- ja turvakotien liiton koordinoimaa valtakunnallista päiväryhmätoimintaa, jota toteutetaan Suomessa yhdeksällä paikkakunnalla. Vuonna 2015 Helsingin Vallilan päiväryhmä on ollut toiminnassa 20 vuotta. (Ensi- ja turvakotien liitto 2014.)

Varvarassa ja valtakunnallisessa päiväryhmätyöskentelyssä ollaan edelläkävijöitä traumaviitekehityksen, eli lapsen syntymän, käytöksen tai kehityksen äidissä laukaiseman trauman työstämisessä (Roos 2015). Varvara tukee aktiivisesti myönteisen suhteen muodostumista äidin ja vauvan välille erilaisilla vauvatyön menetelmillä (Mäkelä 2010). Työskentely on suunniteltua ja tietoista toimintaa, jossa kaikilla työntekijöiden toiminnan taustalla on sama teoreettinen viitekehys varhaisesta vuorovaikutuksesta ja kiintymyssuhdeteoriasta (Roos 2015). Päiväryhmien työntekijöiden jatkuva koulutus ja työnohjaus on ollut edellytys työn jatkuvalla kehittymiselle (Helsingin ensikoti ry 2013, 5; Törrönen 2005, 23).

Opinnäytetyön aihe on rajattu kaikesta työskentelystä äitien ja vauvojen kanssa toteutettavaan työskentelyyn. Varvarassa perhe kuitenkin nähdään kokonaisu-

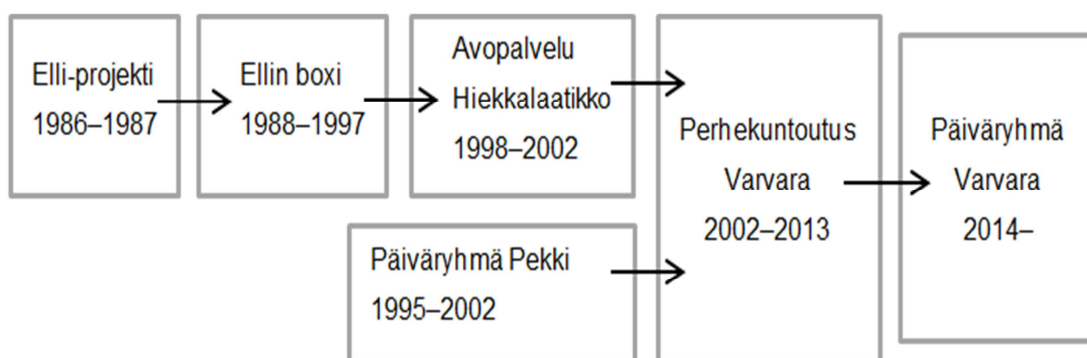
tena, jolla turvataan lapsen ympäristö. Varvarassa on työskentelymenetelmiä, joissa huomioidaan myös toinen vanhempi. (Roos 2015.)

5.2 Avopalvelutoiminnan kehitys vuosina 1986–2014

1970- ja 1980-luvuilla lastensuojelussa ryhdyttiin kiinnittämään erityisesti huomiota perheneuvonnan, perhekasvatuksen ja vanhempainkasvatuksen mahdollisuuksiin ehkäistä ja lievittää lasten ongelmia. Lastensuojelussa vallitsi ajatus, että tukemalla vanhempia kasvatustehtävässä vaikutetaan lasten kasvuoloihin ja ehkäistään ongelmien syntyä. 1970- ja 1980-luvuilla lastensuojelun painopiste siirtyi myös yhä selvemmin laitoshuollosta avohuoltoon ja vuonna 1984 voimaan tullut lastensuojelulaki sisälsikin periaatteen avohuollon tukitoimien ensisijaisuudesta. (Hämäläinen 2007, 351, 361, 370.)

1990-luvulla monissa kunnissa karsittiin heikon taloustilanteen takia lastensuojelullista ennaltaehkäisyä toteuttavia hyvinvointipalveluja. Myöskään lastensuojelun sosiaalityössä ei alhaisten resurssien takia ollut mahdollisuutta ennaltaehkäisevien toimien järjestelmälliseen kehittämiseen, joten apuun järjestettiin kolmannen sektorin palveluja lastensuojelun lisäksi koko hyvinvointijärjestelmän aukkojen paikkaamiseksi. Valtion ja kuntien osittainen vetäytyminen palvelujen toteutusvastuusta synnytti uudenlaiset palvelumarkkinat, ja palvelut tuotettiin enenevässä määrin yksityisesti kuntien maksamina ostopalveluina. (Hämäläinen 2007, 397–398.)

1990-luvulla varsinkin ennaltaehkäisevää toimintaa alettiin organisoida lukuisina erilaisina projekteina (Hämäläinen 2007, 415). Myös Helsingin ensikodissa projektien käynnistys vilkastui 1980- ja 1990-luvuilla. Raha-automaattiyhdistys oli erityisen valmis rahoittamaan useamman järjestön yhteisiä projekteja, jotka julkisen hallinnon päättäjät kelpuuttivat kokeilun kohteiksi ja olivat valmiit osallistumaan rahoitukseen sovitulla osuudella palvelujen ostajina. (Heinänen 2002, 89.) Nykyisen päiväryhmä Varvaran toiminta on alkanut kahdesta Helsingin ensikodissa 1980- ja 1990-luvulla aloitetusta projektista, joita olivat ELLI-projekti ja tehostetun vauvaperhetyön projekti, päiväryhmä Pekki (kts. KUVIO 1 s. 32).

KUVIO 1. Helsingin ensikoti ry:n Vallilan yksikön avopalvelutoiminnan kehitys

ELLI-projekti (1986–1987) alkoi pohjoismaisesta ”Kotitaloudellista perustietoutta vähemmän koulutetuille” –projektista, johon kutsuttiin Helsingin ensikodin lisäksi kolme muuta ensikotia. Projektia organisoivat Elinkeinohallitus ja Ensi- ja turvakotien liitto. Projektin toiminnalla haluttiin tukea vähemmän koulutettuja ja nuoria äitejä tarjoamalla heille apua ja neuvontaa arkisiin toimiin, kuten ruuanlaittoon, rahankäyttöön ja lasten kasvatukseen. ELLI-projektin toiminta jatkui vielä itse projektin loputtua Ellin boxin nimellä ja vakiintui ensikodin toimintaan avopalveluna. Vuonna 1998 toiminnan nimi vaihtui avopalvelu Hiekkalaatikoksi ja samalla sen toiminnan menetelmät muuttuivat uudennlaisiksi. (Heinänen 2002, 94.)

Päiväryhmä Pekki oli Ensi- ja turvakotien liiton yhteistyössä järjestämän projektin ensimmäinen päiväryhmä, joka aloitti toimintansa syksyllä 1995 Helsingissä (Sutela 2005, 12). Hankkeen ensimmäisinä niminä olivat ”tehostettu vauvaperhetyö” ja Päiväensikoti, joka myöhemmin lyheni Helsingin toimipaikan nimeksi päiväryhmä Pekki (Törrönen 1998, 12). Projektin päiväryhmätoiminnan tarkoituksena oli luoda lastensuojelun avohuollon tukimuoto (Törrönen 1998, 12), joka olisi ennaltaehkäisevää ja korjaavaa lastensuojelutyötä sellaisille perheille, jotka eivät tarvitse laitoshoidoa, mutta kaipaavat muutakin kuin keskustelua (Heinänen 2002, 105–106). Projektia ryhdyttiin toteuttamaan myös muualla Suomessa, kuten Lahdessa ja Oulussa vuonna 1996 sekä Jyväskylässä 1998 (Sutela 2005, 14). Toimintaa kehitettiin Raha-automaattiyhdistyksen ra-

hoittamassa projektissa vuosina 1996–2000, minkä jälkeen toiminta on jatkunut Raha-automaattiyhdistyksen ja osittain kuntien rahoittamana (Kalavainen 2005, 9).

Vuonna 2001 Helsingin ensikoti ry:n vuosikokouksessa ehdotettiin, että avopalvelu Hiekkalaatikko ja päiväryhmä Pekki yhdistettäisiin asiakkaiden ja toiminnan samankaltaisuuden perusteella saman nimen alle. Toiminta alkoi uusissa yhteisissä tiloissa vuonna 2002 ja sen nimeksi tuli perhekuntoutus Varvara. Ryhmiä Varvarassa toimi kaksi, ja niiden nimet säilyivät Hiekkalaatikkona eli ”Hiekkiksenä” ja Pekkinä, lisäksi ryhmien toimintamenetelmät pysyivät lähes alkuperäisinä. Vuonna 2007 toiminnat päätettiin yhdenmukaistaa ja ryhmät alkoivat toimia identtisinä. (Hulkko & Kuusivuori 2014.) Vuonna 2014 nimi muuttui perhekuntoutuksesta päiväryhmä Varvaraksi Raha-automaatti yhdistyksen toiveesta (Manninen 2014–2015).

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa kuntoutuksen tavoitteena on perheen hyvinvoinnin edistäminen, lapsen fyysisen ja psyykkisen kehityksen turvaaminen, lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen sekä vuorovaikutuksen vahvistaminen (Helsingin ensikoti ry 2013, 13; Helsingin ensikoti ry 2014). Toiminnassa tarjotaan intensiivistä ja terapeutista ryhmäkuntoutusta ja tukea vauvaa odottavalle tai alle 2-vuotiaan lapsen perheille, joissa arki ei suju (Helsingin ensikoti ry 2013, 12; Syväste 2008, 2). Äidit ja vauvat tulevat toimintaan kunnan maksusitoumuksella, mutta toimintaa rahoittaa suurimmaksi osaksi (60 %) Raha-automaattiyhdistys (Manninen 2014–2015). RAY avustaa erilaisten matalan kynnysten paikkojen toimintaa, kuten esimerkiksi päiväryhmätoimintaa, riskissä eläville vauvaperheille. Toiminta nähdään oppimisympäristönä, jossa riskiryhmään kuuluvat vauvaperheet voivat harjoitella arjen hallintaa. (STM 2014, 41.)

6 ASIAKKUUDEN JA HENKILÖKUNNAN KEHITYS

6.1 ELLI-projekti, Ellin boxi ja avopalvelu Hiekkalaatikko 1986–2002

ELLI-projektin alkaessa henkilökunta arvioi ensikodilta tulevien asiakasäitien vaikeimmiksi osaamattomuuden alueiksi terveellisen ja hyvän ruuanvalmistuksen ja rahan käytön. Esimerkiksi luottotarjoukset ja velat vaikuttivat perheiden talouteen. (Heinänen 2002, 94–95; Helminen 2014.) Lisäksi ongelmakohtaksi havaittiin vuonna 1985 voimaan tullut laki kotihoidon tuesta, jonka myötä suuri osa asiakkaista jäi kotiin hoitamaan alle 3-vuotiaita lapsiaan. Lakimuutoksen nähtiin passivoivan äitejä sekä ajavan heitä taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. (Heinänen 2002, 94–97.)

Vuonna 1988 toiminta muuttui projektista asiakkaille pääosin ilmaiseksi avopalveluksi, jota rahoitti Raha-automaattiyhdistys. Ryhmää alettiin kutsua Ellin boxiksi, jonka asiakkaat olivat pääasiassa ensikodin entisiä asiakkaita. Toiminnan periaatteena oli toteuttaa ryhmätoimintaa, jonka tavoitteeksi tarkentui ensikodin asiakkuuden aikana alkaneiden muutosprosessien jatkaminen sekä vanhemmuuden ja perheiden itsenäisen selviytymisen tukeminen. Vuonna 1994 avopalvelun toiminnassa todettiin asiakkaiden olevan kansainvälisempiä ja asiakkuuden taustalla olevan yhä enemmän moniongelmaisuuutta. (Heinänen 2002, 95–97.)

Aluksi ELLI-projektin ja Ellin boxin toimintaa ohjasi yksi ohjaaja. Toteuttamisen haasteena kuitenkin nähtiin se, ettei toiminnan avoimuuden takia osattu etukäteen arvioida osallistujien määrää ja asiakkaat saattoivat tulla ryhmään hakemaan apua hyvinkin kriisiytyneissä elämäntilanteissa. Toimintaan tarvittiin toinen työntekijä (Helminen 2014), joka saatiin mukaan vuonna 1992 (Heinänen 2002, 95). Kolmas työntekijä aloitti vuonna 1999 ja hänen tehtävänsä oli verstaistuen kehittäminen (Heinänen 2002, 95).

Reilun kymmenen toimintavuoden jälkeen toiminnan nimi vaihtui avopalvelu Hiekkalaatikoksi vuonna 1998 (Heinänen 2002, 97; Kuusivuori 2014a). Van-

hempien mielenterveyden ongelmat olivat olleet koko avopalvelu Hiekkalaatikon kehityksen ajan yksi asiakasperheiden ongelmista, lisäksi nähtiin että asiakasäitien lapsenkasvatusmallit saattoivat olla heikkoja. (Helminen 2014.) Avopalvelu Hiekkalaatikon toiminnan aikana oli havaittavissa entistä enemmän myös perheväkivaltaan liittyviä ongelmia (Heinänen 2002, 95–97.) Hiekkalaatikkoon ei kuitenkaan tullut asiakkaita, joilla on päihdeongelma, sillä niiden hoitamiseen oli ensikodilla omat palvelunsa (Helminen 2014).

ELLI-projektin, Ellin boxin ja avopalvelu Hiekkalaatikon toiminta oli vuoteen 2000 asti matalan kynnyksen palvelua, joka ei sitonut asiakasta mihinkään (Kuusivuori 2014a). Vuonna 2000 kaikille avoin toiminta kuitenkin loppui ja toiminta muuttui maksulliseksi, jolloin toimintaan osallistuville tarvittiin kunnan maksusitoumus. Tämä myös muutti sen, ettei asiakas enää välttämättä tullut palvelun piiriin ensikodin asiakkuuden kautta. (Heinänen 2002, 97; Kuusivuori 2014a.) Palvelumuotojen erot on tiivistetty Taulukkoon 1 sivulla 36.

TAULUKKO 1. Asiakkuuden ja henkilökunnan kehitys ELLI-projektissa, Ellin boxissa ja avopalvelu Hiekkalaatikossa 1986–2002

	ELLI-projekti 1986–1987	Ellin boxi 1988–1997	Avopalvelu Hiekkalaatikko 1998–2002
Asiakkuus	<ul style="list-style-type: none"> - Nuoret äidit tarvitsivat apua <ul style="list-style-type: none"> • ruuanlaittoon • taloudellisiin ongelmiin • sosiaalisiin ongelmiin - Lapset alle 2-vuotiaita 	<ul style="list-style-type: none"> - 1994 perheiden havaittiin olevan moni-ongelmaisempia ja monikulttuurisempia - Lapset alle 2-vuotiaita 	<ul style="list-style-type: none"> - Äidin mielenterveysongelmat - Heikot lapsenkasvatusmallit - Perheväkivalta - Lapset alle 2-vuotiaita
Asiakasohjautuvuus	Asiakkaat ensikodilta	Asiakkaat entisiä ensikodin asiakkaita	1997–2000 asiakkaat entisiä ensikodin asiakkaita 2000–2002 <ul style="list-style-type: none"> - Lastensuojelu - Sosiaalityöntekijä - Asiakas itse
Maksullisuus	Toiminta asiakkaalle maksutonta	Toiminta asiakkaalle maksutonta	1997–2000 toiminta asiakkaalle maksutonta 2000–2002 kunnan maksusitoumus
Perheiden määrä ryhmässä	Ei rajoitettu	Ei rajoitettu	1997-2000 ei rajoitettu 2000–2002 6–7 perhettä
Henkilökunta	yksi ohjaaja	1992–1998 kaksi ohjaajaa	1999–2002 kolme ohjaajaa

6.2 Päiväryhmä Pekki 1995–2002

Päiväryhmä Pekin toimintaa aloitettaessa nähtiin, että vauvan syntyminen voi laukaista perheissä ylivoimaisia kriisejä, mutta tapahtuma voi olla myös myönteisten muutosten käynnistäjä. Kriiseistä selviäminen edellytti kuitenkin tukea ja ymmärrystä ja tiivistä työskentelyä perheiden kanssa. (Törrönen 1998, 18.) Projektin päiväryhmien tarkoituksena oli luoda lastensuojelun avohuollon tukimuoto (Törrönen 1998, 12), joka olisi ennaltaehkäisevää ja korjaavaa lastensuojelutyötä sellaisille perheille, jotka eivät tarvinneet laitoshoittoa, mutta kaipasivat muuta kuin keskusteluapua (Heinänen 2002, 105–106).

Päiväryhmä Pekkiin tuli erityistukea mielenterveysongelmiin, masentuneisuuteen ja lapsenhoitoon tarvitsevia äitejä, joilla oli alle 2-vuotias lapsi (Heinänen 2002, 106–107; Hulkko 2014a). Suurin osa asiakkaista oli lastensuojelun tai sosiaalitoimen asiakkaita ja aloitteen päiväryhmään tulosta teki yleensä sosiaaliohjaaja. Lähettävien ohjaajien huoli perheestä oli kokonaisvaltainen ja useimmiten lähettämisen syyksi oli kuvattu ”tuen tarve lapsen kanssa selviämiseen”. (Törrönen 1998, 36.) Asiakkaat tulivat toimintaan kunnan maksusitoumuksella (Hulkko 2014a).

Jokainen toimintaan hakeva asiakas haastateltiin ennen ryhmässä aloittamista, minkä avulla kartoitettiin ryhmätoiminnan sopivuus yksilöllisesti (Heinänen 2002, 107; Hulkko 2014a). Haastattelussa selvitettiin muun muassa, oliko äidin kunto sellainen, että hän pystyi osallistumaan ryhmämuotoiseen työskentelyyn ja oliko äidillä päihdeongelmaa, sillä päihdetyöskentely ei kuulunut Pekin toimintaan (Hulkko 2014a). Usein ryhmässä aloittaessaan äitien tilanne oli ollut jo pitkään uuvuttavan yksinäinen ja tuskaantunut. Arki ja vauvan kanssa selviytyminen olivat vaikeita, vauvan syöminen, pukeminen ja rauhoittaminen eivät sujuneet ja vauvan päivärytmi oli useimmiten sekaisin. (Törrönen 1998, 36.)

Päiväryhmä Pekin toiminnan alkuvuosina toimintaa kokeiltiin yksi jakso perhe-ryhmämuotoisena, jossa myös isillä oli mahdollisuus osallistua toimintaan (Heinänen 2002, 106–107). Tätä ei kuitenkaan jatkettu, sillä molempien vanhempien ollessa mukana, korostuivat parisuhteeseen liittyvät ongelmat niin paljon,

että työn perusasia, vanhemman ja lapsen vuorovaikutus sekä vanhemmuuden tukeminen, jäivät niiden jalkoihin (Hulkko 2014a). Jatkossa päiväryhmän työskentelyssä otettiin huomioon isät ja muut perheen läheiset ihmiset, mutta kiintopisteenä olivat äidit ja vauvat (Törrönen 1998, 13). Isät pääsivät mukaan esimerkiksi osallistumaan perhetapaamisiin (Hulkko 2014a).

Pekissä työskenteli koko toiminnan ajan kaksi ohjaajaa, joilta äidit saivat käytännön apua vanhemmuuteen ja arkielämästä selviytymiseen tiiviissä neljän perheen ryhmässä (Heinänen 2002, 106–107). Äiti ja vauva harjoittelivat yhdessä työntekijöiden kanssa perhe-elämän arkea, vauvan hoitoa, kodinhoitoa ja asioiden järjestämistä (Winter 1998, 9).

6.3 Perhekuntoutus Varvara ja päiväryhmä Varvara 2002–2014

Vuonna 2002 avopalvelu Hiekkalaatikko ja päiväryhmä Pekki yhdistettiin saman nimen alle perhekuntoutus Varvaraksi, sillä avopalveluiden toiminta ja asiakkaiden taustat nähtiin olevan samankaltaiset. Ryhmiä Varvaran sisällä toimi kaksi, ja niiden nimet säilyivät Hiekkalaatikkona eli ”Hiekkiksenä” ja Pekkinä. Ryhmäjaossa oli ajatus, että toiminnat oli jaettu asiakkaan tuen tarpeen mukaan intensiiviseen, eli tehokkaampaa kannattelua tarvitsevien ja supportiiviseen, eli kevyempää tukea tarvitsevien ryhmään. Ryhmistä Pekki oli intensiivinen ja Hiekkis supportiivinen. (Hulkko & Kuusivuori 2014.)

Päiväryhmä Pekistä tullutta tapaa haastatella asiakkaat ennen toiminnassa aloittamista jatkettiin. Henkilökunta kuitenkin havaitsi, ettei asiakkaiden taustoissa ja ongelmassa ollut juurikaan mainittavaa eroa, eikä haastatteluissa välttämättä käynyt realistisesti ilmi, olisiko asiakas tarvinnut supportiivista vai intensiivistä tukea. (Helminen 2014.) Lopulta todettiin, että asiakkaiden tarpeet olivat niin samankaltaiset, ettei niitä voitu arvottaa enemmän tai vähemmän apua tarvitseviin. Vuonna 2007 ryhmät alkoivat toimia identtisinä (Hulkko & Kuusivuori 2014) ja ryhmänimet poistettiin vuonna 2008 (Syväste 2008, 12).

Perhekuntoutus Varvaran toiminnan alkaessa vuoden 2002 syksyllä samat ryhmänohjaajat jatkoivat toiminnan toteuttamista samoissa ryhmissä. Myös sama musiikkiterapeutti jatkoi työskentelyä. Heidän lisäksi molempien ryhmien työskentelyyn tuli mukaan kaksi uutta työntekijää, lapsityöntekijä ja perheterapeutti. Lapsityöntekijä ryhtyi toteuttamaan lasten omaa ryhmää ja keskittyi erityisesti lasten näkökulman esiin tuomiseen. Lisäksi lapsityöntekijä alkoi toteuttaa lasten yksilötapaamisia, jotka pidettiin äidin ollessa tapaamassa perheterapeuttia. (Hulkko & Kuusivuori 2014.)

Perheterapia alkoi uutena työskentelymenetelmänä ja kukin asiakasperhe kävi Varvarassa aloittaessaan tutustumassa työskentelyyn. Terapiaa oli sitä halutesaan mahdollisuus jatkaa. (Hulkko & Kuusivuori 2014.) Vuonna 2008 vauvatyöhön palkattiin lapsityöntekijän työpariksi lastenhoitaja, joka toimi ryhmässä myös ravitsemusvastaavana (Roos 2015).

Asiakkuuden syyt ovat pysyneet samoina perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvaran kehityksen aikana 2000-luvulla (Kuusivuori 2014a; Hulkko 2014a). Varvaaraan hakeuduttaan äidin masennuksen, uupumuksen, eriasteisten mielenterveyspulmien tai arjen toimimattomuuden vuoksi (Heinänen 2002, Helsingin ensikoti ry 2013, 12, 106–107; Hulkko 2014a). Osalla äideistä masennusta ja alakuoloa on ollut jo ennen raskautta tai synnytystä ja pienellä osalla masennus iskee ensimmäistä kertaa synnytyksen jälkeen (Uusitalo ym. 2005, 28). Monet päiväryhmien asiakasäidit ovat traumatisoituneet lapsuuden perheissään ja työntekijät joutuvat äidin ja lapsen välisen vuorovaikutusta tutkiessaan tekemisiin äidin traumaattisen menneisyyden kanssa. (Suokas-Cunliffe 2005, 62.) Myös vauvojen nähdään reagoivan äitien vaikeuksiin ja heillä saattaa esiintyä esimerkiksi masennusta (Mäkelä 2010).

Varvarassa nähdään, että äitien toiminnan taustalla on usein kysymys siitä, että heidän omat varhaiset kiintymyssuhdepulmansa ja -häiriönsä, masennuksensa sekä ahdistuksensa vaikuttavat äidin ja lapsen suhteeseen, esimerkiksi äidin itsensäätelykykyyn sekä kykyyn lohduttaa ja asettaa lapselle rajoja. Äidin itsensäätelyn vaikeuksiin voivat liittyä esimerkiksi herkkä maltin menettäminen ja erilaiset pelkotilat, joita voivat herättää ikävistä asioista muistuttavat tapahtumat.

Tällaisessa tilanteessa äiti on tunnemyllerryksessä. Kun äidin on vaikeaa rauhoittaa itseään, hänen on vaikeaa samanaikaisesti auttaa lastaan rauhoittumaan, opettaa tälle rauhoittumisen keinoja ja vastata tämän tarpeisiin oikein. (Hedenstam 2014.) Asiakkaiden ja henkilökunnan kehitystä perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa on koottu taulukkoon 2.

TAULUKKO 2. Asiakkuuden ja henkilökunnan kehitys vuosina 2002–2014

	Perhekuntoutus Varvara 2002–2013			Päiväryhmä Varvara kevät 2014
	Hiekkis 2002–2007	Pekki 2002–2007	Yhdenmukainen toiminta 2007–2013	
Asiakkuus	Supportiivinen tuki	Intensiivinen kannattelu	2007 ryhmien toiminta yhdenmukaistui 2008 ryhmänimet pois	Nimi vaihtui rahoittajan pyynnöstä
	<ul style="list-style-type: none"> - Äitien uupumus, masennus, eriaisteiset mielenterveysongelmat ja traumat - Vauvat alle 2-vuotiaita - Osalla vauvoista masennusta 			
Asiakkaan lähettävä tah	Ensikoti, sosiaalityöntekijä, lastensuojelu, asiakas itse			
Maksullisuus	Kunnan maksusitoumus			
Perheiden määrä ryhmässä	6–7 perhettä			
Henkilökunta	2 ryhmän-ohjaajaa	2 ryhmän-ohjaajaa	<ul style="list-style-type: none"> - 2 + 2 ryhmän-ohjaajaa, joista yksi oli lähiesimies - lapsityöntekijä - musiikkiterapeutti - perheterapeutti (vuoteen 2008 asti) - Lastenhoitaja (vuonna 2009, yhdistettynä ravitsemusvastaavan vakanssiin) - vuonna 2013 <ul style="list-style-type: none"> • lähiesimies erikseen • (Baby Bluesin työntekijä) 	
	Yhteensä: 7		Yhteensä: 7–9	

7 VAATIVAN VAUVATYÖN KEHITYS

7.1 Avopalvelutoiminnan ryhmäpäivien rakenne

Äitien kykyä arjen ja lapsen hoitamiseen tuettiin ELLI-projektin aikana neuvonnalla ja konkreettisella opetuksella, mutta Ellin boxin toiminnan myötä ohjelma monipuolistui. Ellin boxissa toimi kolme eri ryhmää: käsityö-, ruoka- ja avoin ryhmä, joista jokainen kokoontui kerran viikossa. (Helminen 2014.) Ryhmät olivat avoimia ja niihin sai osallistua ilmoittamatta siitä etukäteen (Helminen 2014; Kuusivuori 2014). Neuvonnan ja opetuksen lisänä ryhmät tarjosivat muun muassa keskustelua lapsen kasvatuksesta, vertaistukea ja retkiä. Toiminnan tärkeänä tavoitteena oli tarjota perheille kokoontumispaikka yhdessä tekemiseen ja kokemiseen. Vuonna 1994 perheiden havaittiin olevan moniongelmaisempia ja monikulttuurisempia, minkä seurauksena toimintaan lisättiin terapeuttisia työskentelymenetelmiä. (Heinänen 2002, 94–96.)

Vuonna 1998 Ellin boxin nimi vaihtui avopalvelu Hiekkalaatikoksi ja samalla toimintaa ryhdyttiin kehittämään suunnitelmallisemmaksi ja tavoitteellisemmaksi, lisäksi lapsille kehitettiin omia työskentelymenetelmiä. Vuonna 2000 avopalvelu Hiekkalaatikon toiminta alkoi uudenaikaisena ja se muuttui maksulliseksi, suljetuksi ja sitovaksi. Avopalvelussa ryhdyttiin työskentelemään 6–7 perheen kanssa tavoitteellisesti. (Kuusivuori 2014a.)

Päiväryhmä Pekin ryhmässä työskenneltiin alusta asti suljetuissa ja sitovissa ryhmissä. Työmuoto oli määritelty kohdennetuksi, intensiiviseksi ja suunnitelmalliseksi vauvaperhetyöksi ja työskentelyn lähtökohtina olivat perheen arjessa kannattelu ja arkinen yhdessäolo. Ryhmäpäivän aikana asiakkaat ja työntekijät elivät normaalia vauvaperheen arkea: he valmistivat ruokaa, kävivät läpi kuulumisia, syöttivät vauvoja ja nukuttivat heidät päiväunille sekä pohtivat keinoja, kuinka elämä vauvan kanssa saataisiin parhaiten sujumaan. Ryhmässä tutkittiin niitä asioita, joissa vaikeudet ilmenevät kotona. (Törrönen 1998, 30, 32, 64.) Ryhmissä äidit ja vauvat saivat uusia ihmiskontakteja ja korjaavia kokemuksia

turvallisessa ympäristössä. Aikuisten keskusteluryhmässä äidit saivat purkaa tuntojaan ja äidin kokema helpotus heijastui myös lapseen. (Hulkko 2014a)

Avopalvelu Hiekkalaatikon ja päiväryhmä Pekin ryhmäpäivien ohjelmat olivat hyvin samankaltaiset (Helminen 2014). Molemmat avopalveluissa kokoonnuttiin 3 kertaa viikossa ja noudatettiin samanlaista ohjelmaa päivittäin. Ryhmäpäivät alkoivat aamuisin yhteisellä ohjatulla äiti-lapsi-toiminnalla, jonka sisältö vaihteli vuorovaikutusleikkien, vapaan leikin ja ulkopuolelta ostetun toiminnan, kuten käsitöiden tai musiikkiterapian, välillä. (Kuusivuori 2014a; Hulkko 2014a.) Äiti-lapsi-toiminnan menetelmiä on kuvattu tarkemmin luvussa 7.2.2.

Avopalvelu Hiekkalaatikon ja päiväryhmä Pekin aamupäivän toiminnan aikana yksi asiakasäiti valmisti ryhmälle lounaan yhdessä ohjaajan kanssa. Tämän tarkoituksena oli tarjota äideille mahdollisuus opetella hyvän ja terveellisen ruuan valmistusta sekä muita kotitaloustaitoja. Vauva saattoi olla ruuan valmistuksen ajan mukana aamupäivän ohjelmassa tai toisella ohjaajalla hoidossa. (Hulkko 2014a.) Lounas nautittiin ryhmissä yhdessä, minkä jälkeen iltapäivällä alkoi aikuisten keskusteluryhmä. Keskustelujen aiheet keskittyivät vanhemmuuteen, äitiyteen ja naiseuteen. (Kuusivuori 2014a; Hulkko 2014a.) Lapset olivat keskustelun ajan päiväunilla ja herätessään menivät päiväryhmä Pekissä mukaan keskusteluryhmään (Hulkko 2014a), avopalvelu Hiekkalaatikossa sen sijaan järjestettiin lapsille oma ryhmänsä (Helminen 2014).

Vaikka avopalvelu Hiekkalaatikon ja päiväryhmä Pekin ryhmäpäivän ohjelmat olivat samankaltaiset, vauvatyön menetelmien välillä oli eroja. Palvelujen vaativan vauvatyön menetelmien kehitystä sekä toiminnan rakennetta on koottu Taulukkoon 3 (s. 43). Taulukosta voidaan huomata, että päiväryhmä Pekissä käytettyjä vauvatyön menetelmiä oli enemmän, mutta avopalvelu Hiekkalaatikossa oli käytössä lasten ryhmä, jota taas ei ollut Pekissä. Jälkeenpäin ajateltuna ohjaajana ja lapsityöntekijänä toiminut Satu Helminen (2014) kuvaa erona olleen, että päiväryhmä Pekin toiminta oli avopalvelu Hiekkalaatikkoa syväliempää. Helminen kuitenkin korostaa, ettei Hiekkalaatikon ollut tarkoitus olla samanlainen ryhmä kuin Pekki.

TAULUKKO 3. Toiminnan rakenne ja vaativan vauvatyön menetelmät 1986–2002

	ELLI-projekti 1986–1987	Ellin boxi 1988–1997	Avopalvelu Hiekka- laatikko 1998–2002	Päiväryhmä Pekki 1995–2002
Ryhmäpäivien määrä	3 päivää viikossa	3 päivää viikossa	3 päivää viikossa	3 päivää viikossa
Hoitojakson pituus	Vapaa osallistuminen	Vapaa osallistuminen	1998–2002 vapaa osallistuminen 2000–2002 kauden pituus 3kk, osallistuminen 1–4 kautta	Kauden pituus 4kk, osallistuminen 2–3 kautta
Vaativan vauvatyön menetelmät	<p>- Äitien ohjaus ja neuvonta arjen askareissa</p> <p>- Jälkihuollollinen ryhmätoiminta</p>	<p><u>Ryhmäpäivät:</u></p> <p>- käsityöryhmä - ruokaryhmä - vapaa ryhmä</p> <p>ryhmissä:</p> <ul style="list-style-type: none"> • keskustelua lapsen kasvattuksesta • vertaistuki • retket • perhekahvila • vuonna 1994 terapeuttisia menetelmiä, kuten taideterapia ja draamar ryhmä 	<p><u>Ryhmäpäivät:</u></p> <p>- lounaan valmistus</p> <p>- vuorovaikutuksen havainnointi ja tukeminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • suunnitelmallinen tuki arjessa • kirjaus (vuonna 2000) <p>- äiti-lapsi-toiminta</p> <ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusleikit • vapaa leikki • musiikkiterapia • käsityöt <p>- perhekohtainen yksilötyö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • perhetapaamiset • verkostotapaamiset <p>- äitien ryhmä</p> <p>- lasten ryhmä</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen aika-projekti <p><u>Muut:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - jälkihuoltoryhmä - isäryhmä 	<p><u>Ryhmäpäivät:</u></p> <p>- lounaan valmistus</p> <p>- vuorovaikutuksen havainnointi ja tukeminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • suunnitelmallinen tuki arjessa • kirjaus • videointi <p>- äiti-lapsi-toiminta ryhmässä</p> <ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusleikit • vapaa leikki • musiikkiterapia (vuonna 2000) • käsityöt • kuvataide • luennot <p>- perhekohtainen yksilötyö</p> <ul style="list-style-type: none"> • perhetapaamiset • verkostotapaamiset • Theraplay <p>- äitien ryhmä, jossa lapset mukana</p> <p><u>Muut:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - jälkihuoltoryhmä - Sopukan intensiivikurssit

Avopalvelu Hiekkalaatikon ja päiväryhmä Pekin yhdistyttyä vuonna 2002 Perhekuntoutus Varvaraksi, toiminta jaettiin kahteen ryhmään. Ryhmät säilyttivät alkuperäiset nimensä ja ne oli jaettu intensiiviseen Pekkiin ja supportiiviseen Hiekkalaatikkoon eli ”Hiekkikseen”. Perhekuntoutus Varvarassa ryhmäpäivien määrä ja rakenteet säilyivät samoina mutta hoitajaksojen pituus piteni ja ryhmien toiminta alkoi sulautua uudelleenlaiseksi kokonaisuudeksi. Vauvatyöhön tuli uusina toimintamenetelminä perheterapia ja lasten kanssa tehtävä yksilötyö, jotka aloitettiin molemmissa ryhmissä. (Hulkko & Kuusivuori 2014.) Lounasta ei kuitenkaan ryhmäpäivissä enää valmistettu, sillä Varvaran uusissa tiloissa se ei ollut mahdollista (Helminen 2014).

Pekin ja Hiekkalaatikon toiminnat olivat jo ennen yhdistymistä hyvin samankaltaisia keskenään, mutta eivät täysin identtisiä. Yhdistyessään äiti-lapsitoiminnan menetelmät yhdistyivät osittain samoiksi, esimerkiksi vuonna 2002 aloittaneen lapsityöntekijän myötä myös Pekissä ryhdyttiin toteuttamaan lasten omaa ryhmää. (Hulkko & Kuusivuori 2014.) Myös Pekissä oli käytössä menetelmiä, kuten videointi ja Theraplay, joita ei ollut Hiekkiksessä. Vuonna 2007 ryhmien toiminta yhdenmukaistettiin ja molemmilla ryhmillä oli käytössään samat toimintamenetelmät, samalla poistuivat käytöstä ryhmänimet Hiekkis ja Pekki (Syväste 2008, 12). Taulukkoon 4 (s. 45) on koottu toiminnan rakennetta ja vauvatyön kehitystä vuosina 2002–2014.

TAULUKKO 4. Toiminnan rakenne ja vaativan vauvatyön menetelmät 2002–2014

Perhekuntoutus Varvara 2002–2013				Päiväryhmä Varvara kevät 2014
	Hiekkalaatikko eli "hiekkis" 2002– 2007	Pekki 2002–2007	Yhden- mukaistuminen 2007–2013	
Ryhmä- päivien määrä	3 päivää viikossa	3 päivää viikossa	- 2–3 päivää viikossa / ryhmä - 2008 muuttui 2 päivää viikossa / ryhmä	2 päivää viikossa / ryhmä
Hoito- jakson pituus	Yksi kausi 6kk, osallistuminen 1–3 kautta			
Vaativan vauva- työn menetel- mät	<u>Ryhmäpäivät:</u> - vuorovaikutuksen havainnointi ja tukeminen <ul style="list-style-type: none"> • suunnitelmallinen tuki arjessa • toistuvuus • kirjaus - äiti-lapsi-toiminta ryhmässä <ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusleikit • musiikkiterapia • käsityöt • vapaa leikki - perhekohtainen yksilötyö <ul style="list-style-type: none"> • perheterapia • perhetapaamiset • verkostotapaamiset - lasten ryhmä- ja yksilötyöskentely <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen aika -projekti • korjaava ja korvaava hoito <u>Muut:</u> - jälkihuoltoryhmä	<u>Ryhmäpäivät :</u> - vuorovaikutuksen havainnointi ja tukeminen <ul style="list-style-type: none"> • suunnitelmallinen tuki arjessa • toistuvuus • kirjaus • videointi - äiti-lapsi-toiminta ryhmässä <ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusleikit • musiikkiterapia • käsityöt • vapaa leikki - perhekohtainen yksilötyö <ul style="list-style-type: none"> • perheterapia • perhetapaamiset • verkostotapaamiset • Theraplay - lasten ryhmä- ja yksilötyöskentely <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen aika -projekti • korjaava ja korvaava hoito <u>Muut:</u> - jälkihuoltoryhmä - Sopukan intensiivikurssi	<u>Ryhmäpäivät:</u> - vuorovaikutuksen havainnointi ja tukeminen <ul style="list-style-type: none"> • suunnitelmallinen tuki arjessa • toistuvuus • kirjaus • videointi - äiti-lapsi-toiminta ryhmässä <ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusleikit • musiikkiterapia • käsityöt • vapaa leikki - perhekohtainen yksilötyö <ul style="list-style-type: none"> • perheterapia (vuoteen 2008 asti) • perhetapaamiset • verkostotapaamiset • Theraplay - lasten ryhmä- ja yksilötyöskentely <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen aika -projekti • korjaava ja korvaava työ <u>Muut:</u> - jälkihuoltoryhmä (2013 asti) - Sopukan Intensiivikurssi - isäryhmä (vuonna 2009) - kotiin tehtävä työ (vuonna 2009) - Itsenäisen asumisen tukityö (ITU, vuonna 2011) - Baby Blues (vuonna 2013)	

Kuten taulukosta 4 voidaan huomata, lähes kaikki toiminta perhekuntoutus Varvarasta siirtyi päiväryhmä Varvaraan (Hulkko & Kuusivuori 2014). Vuonna 2008 perheterapeutin käyttö loppui työntekijän omista syistä, eikä toimintaan enää otettu uutta terapeuttia (Roos 2015). Lisäksi työskentelyssä aloitettiin ryhmäpäivän ulkopuolella kotiin tehtävää työtä sekä muita menetelmiä, joita ei tässä opinnäytetyössä käsitellä.

Perhekuntoutus Varvaran ryhmäpäivien määrä viikossa muuttui vuonna 2008 tehdyn asiakastutkimuksen perusteella kolmesta päivästä kahteen, sillä asiakkaat toivoivat enemmän yksilötyötä (Syväste 2008). Ryhmäpäivien määrän vähentäminen ei siis vähentänyt asiakastyöskentelyn määrää, vaan resursseja käytettiin eri tavalla: asiakkailla oli enemmän mahdollisuuksia yksilötyöhön ja kotiin tehtävään työhön. Lisäksi resursseja käytettiin isäryhmän uudelleen järjestämiseen. (Roos 2015.)

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa ryhmäpäivän ohjelma on pysynyt samankaltaisena kuin avopalvelu Hiekkalaatikossa ja päiväryhmä Pekissä. Suljettujen ryhmien ryhmäpäivissä korostuivat strukturoidut ja toistuivat rakenteet (Helsingin ensikoti ry 2013, 13; Hertz ym. 2005, 36), sillä nähtiin, että äidin ja vauvan elämän ollessa kaaoksessa ne luovat turvallisuuden tunnetta. Selkeän päivärytmin avulla äidin on myös helpompi muistaa päivän kulku ja oma toimintansa, kuten milloin vauva nukkui, milloin vaippa on vaihdettu, mitä vauva on syönyt ja mihin aikaan. Ohjelman muutoksista tai poikkeavuudesta on tärkeää kertoa etukäteen. (Hertz ym. 2005, 37–39, 43.)

Ryhmäpäivän ohjelman rakenteesta on toistuvuuden lisäksi löydettävä riittävästi väljyyttä, jotta äidille jää aikaa ja mahdollisuus opetella lapsen hoitoa sekä siirtyä rauhassa paikasta toiseen. Näin myös työntekijöillä on mahdollisuus tehdä havaintoja äidin ja vauvan vuorovaikutuksesta ja vauvan voinnista sekä tarjota apua ja ohjausta. (Hertz ym. 2005, 37.)

Aamupäivisin äiti-lapsi-pareille on oma terapeutin toiminnallinen ryhmänsä. Näissä työskentelymenetelminä käytetään edelleen muun muassa vuorovaikutusleikkejä, musiikkiterapiaa ja kädentöitä. Iltapäivisin kokoontuu aikuisten kes-

kusteluryhmä ja lapsilla on samaan aikaan oma, lapsityöntekijöiden ohjaama ryhmä (kts. luku 7.3, s. 55). (Hulkko 2014a; Kuusivuori 2014a; Helsingin ensikoti ry 2013, 13.) Keskusteluryhmissä keskeisiä aiheita ovat äitiys, vanhemmuus, sukupolvien ketjut ja mallit, naiseus sekä perheiden suhteet, toimivuus ja seksuaalisuus, joita käsitellään erilaisilla terapeuttisilla ja toiminnallisilla menetelmillä. (Helsingin ensikoti ry 2013, 13–14.)

7.2 Vauvojen ja äitien välisen vuorovaikutuksen tukeminen

Avopalvelutoiminnan ryhmäpäivissä vauvaa ja vauvan tarpeita on nostettu esiin jatkuvasti (Hertz ym. 2005, 39) ja tuettu vauvojen ja äitien välistä vuorovaikutusta erilaisilla vaativan vauvatyön menetelmillä. Niihin kuuluvat ryhmässä toteutettava äiti-lapsi-toiminta ja perhekohtainen yksilötyöskentely. Äiti-lapsitoiminnassa vauvatyön menetelminä käytetään vuorovaikutusleikkejä, vapaata leikkiä, musiikkiterapiaa ja kädentaitoja (Hulkko & Kuusivuori 2014) sekä keskustelua, havainnointia, mallintamista ja ohjausta (Helsingin ensikoti ry 2013, 13).

Perheiden yksilökohtaisessa työskentelyssä tehdään säännöllistä perhe- ja verkostotyötä, jossa suunnitellaan ja seurataan perheen tavoitteita ja vointia (Hedenstam 2014). Lisäksi niille äiti-lapsi-pareille, joiden on vaikeaa löytää keskinäistä iloa ryhmätilanteessa, on ollut tarjolla yksilöllinen vuorovaikutusleikki-mahdollisuus Theraplay-hoidosta, jota kuvataan tarkemmin luvussa 7.2.3 (Mäkelä 2010).

7.2.1 Vuorovaikutuksen havainnointi, tukeminen ja videointi

Vuorovaikutuksen tukemisen perusta on sen havainnointi. Työntekijät keskittyivät katsomaan, osaako äiti vastata vauvan ilmaisemiin tarpeisiin, onko äiti vauvan kanssa katsekontaktissa, jutteleeko äiti vauvalle ja miten vauva suhtautuu äitiinsä tai muihin aikuisiin. Havainnoinnin kautta työntekijät pyrkivät havainnollistamaan äidin ja vauvan kontaktia puhumalla äideille ääneen siitä, mitä he nä-

kevät ja ajattelevat ja mitä vauva tuntuu tarvitsevan. Kontaktia pyritään myös elävöittämään hauskanpidolla, erilaisilla rentoutuksilla ja leikeillä sekä tekemällä retkiä. (Törrönen 1998, 64–68.) Vuosien mittaan työskentelyn tarkoitus on tarkentunut kiintymyssuhteen vahvistamiseen vuorovaikutuksen kautta (Hulkko 2014a).

Alkuun ELLI-projektin ja Ellin boxin ryhmätoiminnassa lapset olivat äitien mukana kaikessa arjen toiminnassa ja äidit opettelivat toimimaan niissä yhdessä lapsen kanssa. Lasten ja äitien kanssa suunnitelmallista perhekohtaista arviointia ei kuitenkaan pystytty toteuttamaan, sillä perheet saattoivat ryhmän avoimuuden takia osallistua toimintaan epäsäännöllisesti. (Helminen 2014.)

Avopalvelu Hiekkalaatikon toiminnan muuttuessa suljetuksi perheiden tapaaminen säännöllistyi ja työskentelyyn pystyttiin paneutumaan uudella tavalla. Lapsen näkökulma alkoi korostua työskentelyssä entistä vahvemmin ja lapsen nähtiin olevan mittari, joka kertoo koko perheen voinnista. Ryhmissä ryhdyttiin havainnoimaan lapsen vointia: miltä vauva näyttää, miten arki sujuu, miten vauva on vuorovaikutuksessa ympärillä olevien aikuisten ja lasten kanssa vai onko hän ollenkaan. Lapsen vaille jäämisen, kaltoinkohtelun sekä riittämättömän tuen kasvuun ja kehitykseen havaittiin näkyvän erityisesti nukkumisessa, ruokailussa ja leikissä. (Helminen 2014.)

Myös Pekin työskentelyssä lapsen asema korostui ja lapsen ajateltiin olevan toiminnan keskiössä ja ryhmän pääasiakas (Hulkko 2014a). Äiti ja vauva saivat palautetta juuri niissä tilanteissa, joissa kaikki tapahtuu. Keskeisintä perhekuntoutusmenetelmässä olivat suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus ja sopimuksista kiinnipitäminen. (Winter 1998, 9.) Pekissä havaitut vuorovaikutuksen ongelmat liittyivät usein joko äidin ja vauvan liialliseen läheisyyteen tai etäisyyteen. Vauvan ja äidin vuorovaikutuksen ollessa etäinen äiti unohti helposti vauvan olemassaolon. Vauva oli sopeutunut tällaiseen vuorovaikutukseen, eikä enää tehnyt aloitteita äidin huomion saamiseksi ja saattoi pyrkiä muiden aikuisten seuraan. Toisilla äideillä epävarmuus vauvan kanssa elämisestä oli johtanut tiiviiseen yhdessäoloon, joka oli usein hiljaista ja totista. Harva ryhmän aloittaneista aikuisista jutteli tai leikki vauvansa kanssa. Vauva saattoi herättää äidissä suur-

ta epävarmuutta ja vaivaantuneisuutta, joka lukitsi äidin kyvyttömäksi leperteilyyn ja jutusteluun. Vauvan hoitaminen oli tällöin mekaanista. (Törrönen 1998, 62–63.)

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa perheitä havainnoivat arjessa kaikki työntekijät, mutta lapsityöntekijän näkökulmana on tuoda esille lasten vointia muulle henkilökunnalle, erityisesti lasten ryhmästä. Lasta ei kuitenkaan nähdä pelkästään erillisenä, vaan äidin ja lapsen ollessa samaan aikaan läsnä keskitytään heidän yhteiseen vuorovaikutukseensa ja kiintymyssuhteeseensa. (Hedenstam 2014.)

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa lapsityöntekijä ja muut ohjaajat ovat tärkeässä roolissa toimintamallien siirtämisessä äitiin (Hertz ym. 2005, 39). Käytännöllisen vuorovaikutustaitojen lisäksi Varvarassa tuetaan äitien mentalisaatiokykyä, eli kykyä ajatella tilanteita vauvan kannalta. Mentalisaatiota tuetaan Varvarassa ennen kaikkea arjen tapahtumien kautta. Kaikki toiminta toteutetaan Varvarassa ajatellen ääneen tilanteiden merkitystä vauvalle ja tukien äitiä löytämään ajatuksiaan vauvasta. (Mäkelä 2010.)

Lapsityöntekijä ja muut ohjaajat tukevat perheitä suunnitelmallisesti ja tavoitteiden suuntaisesti niissä asioissa, jotka äidit kokevat vaikeiksi. Vaikeasta tilanteesta pyritään tekemään mahdollisimman rauhallisia ja äidin kanssa mietitään yhdessä, miten tilanteista pystyttäisi tekemään mukavampia ja sujuvampia. Tilanteita voidaan helpottaa esimerkiksi tukemalla äitiä itsesäätelyssä ja rajojen asettamisessa. Tuettuina äidit voivat löytää uusia toimintamalleja arkeen ja vuorovaikutukseen. Ryhmässä he voivat oppia myös toisilta äideiltä uusia toimintatapoja, joita he voivat kokeilla ryhmässä tai kotona. Onnistumisen kokemukset voivat kantaa ja auttaa äitejä vaikeissa tilanteissa jatkossa. (Hedenstam 2014.)

Äidin ja vauvan kanssa työskentelyn tavoitteina voivat olla esimerkiksi äidin itsensä rauhoittamisen keinojen löytäminen (ja näin lapsen rauhoittaminen) tai turvallisten ja johdonmukaisten rajojen asettaminen. Varsinkin äitejä, joilla on taustallaan traumaattinen kokemus, autetaan löytämään keinoja rauhoittaa itseään. Näin autetaan myös lasta itsesäätelyn kehittämisessä. Äitiä ohjataan

aina lohduttamaan ja tyyntyttämään lasta, sillä kannattelun ja tarpeisiin vastaamisen avulla lapsen on mahdollista oppia, että hän saa vanhemmalta apua ja tukea silloin, kun tarvitsee. Kun äiti saa lapsen rauhoittumaan, seuraa siitä hyvä kehä: vauva sai mitä tarvitsi ja tuli ymmärretyksi ja äiti sai onnistumisen kokemuksen rauhoittamisen onnistumisesta ja lapsensa tyyntymisestä. (Hedenstam 2014.)

Turvallisten ja johdonmukaisten rajojen asettaminen on etenkin taaperoikäisille lapsille tärkeää muun muassa turvallisuudentunteen säilymisen vuoksi. Joillekin vanhemmille rajojen asettaminen on vaikeaa tai niitä asetetaan paljon ja jyrkästi. Vanhempien kanssa keskustellen ja mallintamalla toisenlaista toimintatapaa pyritään löytämään erilaisia toimintatapoja lapsen kanssa eri arjen tilanteissa muun muassa sanoittamalla tapahtumia lapselle. On tärkeää, että lapselle jää tunne, että hän on hyvä ja rakastettu silloinkin, kun on tehnyt jotakin vanhemman mielestä sopimatonta. Lapsen ei tule joutua jäämään häpeäntunteen kanssa yksin. (Hedenstam 2014.)

Huomiot lapsen ja äidin vuorovaikutuksesta, kokonaisyhyvinvoinnista ja arjen sujuvuudesta ryhmässä kirjataan tietokantaan. Varvara ei kuitenkaan ole arvioiva yksikkö, vaan kirjauksien perusteella perhettä pyritään auttamaan mahdollisimman hyvin heidän tarpeisiinsa vastaamiseksi. Mikäli perhe on lastensuojelun asiakas, kirjatut näkyvät myös lastensuojelun työntekijälle. (Hedenstam 2014.)

Kaikkien äiti-vauva-parien varhaisen vuorovaikutuksen havainnoimiseksi ja kehittämiseksi käytetään työvälineenä videointia. Videoinnin käyttö aloitettiin päiväryhmä Pekissä vuonna 1995 (Hulkko 2014a) ja se on edelleen säännöllisenä työskentelymenetelmänä päiväryhmä Varvaran äiti-vauva-parien keskinäisten vuorovaikutustilanteiden tutkimisessa ja kuntoutuksen suunnittelussa (Hulkko 2014a; Helsingin ensikoti ry 2013, 14). Videoinnin avulla työntekijät pystyvät tarkemmin havainnoimiaan, miten äiti toimii lapsen kanssa (Hulkko 2014a). Videointityöskentelyä on työntekijöille ohjannut 2000-luvun alusta lastenpsykiatri Jukka Mäkelä (Roos 2015).

Äidin ja vauvan vuorovaikutuksen videointi on keskeinen työmenetelmä (Hertz ym. 2005, 46), sillä se havainnollistaa myös äidille, miten hän vauvan kanssa toimii (Törrönen 2005, 18). Äiti voi tehdä nauhoituksesta havaintoja ja saada palautetta henkilökunnalta (Hertz ym. 2005, 46). Asiakkaalle annettavan video-palautteen tarkoituksena on tukea sitä hyvää, mitä vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa on (Hedenstam 2014).

7.2.2 Äiti-lapsi-toiminta ryhmässä

Äiti-lapsi toimintaa on toteutettu Elli-projektissa ja Ellin boxissa yhteisinä leikkihetkinä (Helminen 2014), minkä jälkeen avopalvelu Hiekkalaatikossa toimintaan on otettu käyttöön myös muita työskentelymenetelmiä. Näitä olivat muun muassa vuorovaikutusleikit, käsityöt ja vauvahieronta. Lisäksi aamupäivisin järjestettiin käsitöitä ja musiikkiterapiaa, joita ohjaamaan palkattiin käsityöohjaaja ja musiikkiterapeutti. (Kuusivuori 2014a.) Musiikkiterapiaa järjestettiin säännöllisesti kerran viikossa ja sen käyttö alkoi levitä Hiekkalaatikosta myös muihin ensikodin toimintayksiköihin ja ryhmiin, kuten vuonna 2000 päiväryhmä Pekkiin (Kuusivuori 2014a; Lipponen 2005, 107).

Päiväryhmä Pekissä yhteisessä äiti-lapsi-toiminnassa käytettiin samankaltaisia ohjattuja työskentelymenetelmiä kuin Hiekkalaatikossa (vrt. Taulukko 4, s. 45). Aina aamupäivän toiminta ei kuitenkaan ollut ohjattua, vaan ohjelmassa oli myös tärkeänä osana vapaata oleilua ja leikkiä. Vapaassa leikissä ohjaajien oli mahdollista pysähtyä havainnoimaan äitien ja vauvojen vuorovaikutusta sekä pohtimaan yhdessä äitien kanssa, mitä vauvat mahtoivat ajatella ja millaista on lapsen ikätasoinen leikki. (Hulkko 2014a.)

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvaran aamupäivän toiminnassa on vuorovaikutusleikkejä, vapaata leikkiä ja kädentaitoja sekä ostettua musiikkiterapiaa. Yhteisen tekemisen tarkoituksena on vahvistaa äitien ja lasten suhdetta tukien ja pidentäen heidän välillään syntyviä hyviä hetkiä. Toiminta suunnitellaan lasten ikä- ja kehitystason mukaisesti tukemaan vanhemman ja lapsen yhteisen kokemuksen jakamista. (Hedenstam 2014.)

Vuorovaikutusleikkeihin kuuluu erilaisia laulu- ja tunteiden säätelyleikkejä. Leikkejä suunnitellaan ryhmän tarpeen mukaan esimerkiksi jos ryhmässä on vakaavia lapsia, heitä pyritään riemastuttamaan. Leikeissä tärkeä elementti on rakentaa hyvää yhteyttä vanhemman ja lapsen välille, lisäksi niissä annetaan lapselle mahdollisuus ilmaista ja purkaa tunteita ilman, että keneenkään sattuu tai pahaa tapahtuu. Taaperoikäisten leikeissä on jäsentäviä leikkejä, joissa vanhempaa tuetaan turvallisesti asettamaan rajoja ja viemään leikki alusta loppuun. Sen sijaan pienten vauvojen leikeissä tarjotaan turvaa ja hoivaa äidin rennossa sylissä. (Hedenstam 2014.)

Kädentöissä vanhempi ja vauva saavat tuetusti kokemuksia eri materiaaleista, välineistä ja tekniikoista. Äitiä tuetaan rohkaisemaan arkaa lasta kokeilemaan uusia asioita yhdessä tehden ja tutkien. Toiminnalla annetaan vauvoille mahdollisuus nauttia väreistä ja visuaalisuudesta sekä äideille päästä nauttimaan ja ihaillemaan lapsen tekemistä. Sosemaalaus nähdään esimerkkinä hyvästä tavasta äidin ja vauvan yhteisen työskentelyn harjoittamiseen. Vauva saa työskentelystä monenlaisia uusia aistimuksia, makuja, värejä ja käsillä tunnustelemista, ja kääntyy usein äidin puoleen ihmettelemään uusia kokemuksiaan. Sose- tai tavallisessa maalauksessa vauva oppii ikätasonsa mukaan erilaisia asioita. Pieni lapsi havaitsee saavansa itse aikaan värejä ja muotoja, kun isompi lapsi saa mahdollisuuden ilmaista itseään myös sanattomasti. (Hedenstam 2014.)

Kädentöissä tuotoksen tekeminen ei ole päätavoite, vaan yhdessä tekeminen ja lapsen tekemisestä saadun kokemuksen havainnoimisen harjoittelu yhdessä vanhemman kanssa. Yhdessä toimiminen on hyvää harjoitusta lapsen tahdon ja tarpeen havainnoinnille. Jos lapsi ei pidä työskentelystä yhdellä kerralla, se ei tarkoita, ettei hän koskaan tule pitämään siitä. Toiminta on voinut olla uutta, ja äitiä rohkaistaan tarjoamaan sitä lapselle joskus uudestaan. (Hedenstam 2014.)

Musiikkia ja musiikkiterapiaa käytetään etenkin tukemaan äitien omien tunteiden tunnistamista ja läpielämistä. Lisäksi pyrkimyksenä on lisätä äidin ja lapsen kontaktia auttamalla äitiä tavoittamaan lapsen tunne- ja viireystiloja. Musiikin

erityinen voimavara tunne-elämän tavoittamisessa on se, että siinä yksilö kulkee esikielellisessä maastossa. Tietoisuus toimii erilaisella, unta muistuttavalla tasolla, joka mahdollistaa portaattoman kulun mielikuvien ja ilmaisuuden sekä tunteiden välillä. Tämä tekee musiikista äidille ja lapselle yhteisen kielen. Musiikki-terapiaprosessin edetessä äidit alkavat nähdä ja kuulla lastaan, siirtyvät yhä enenevästi kasvotusten lapsensa kanssa ja nauttivat yhteisestä kielettömästä leikistä. Toiminnan avulla äidit voivat kokea onnistuvansa lapsensa kohtaamisessa. (Lipponen 2005, 107–108, 110.)

7.2.3 Perhekohtainen yksilötyö

Avopalvelu Hiekkalaatikossa, päiväryhmä Pekissä, perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa on työskennelty ryhmän lisäksi kunkin perheen kanssa yksilöllisesti. Kullakin perheellä on ollut omat tavoitteensa, joista keskustellaan perhetapaamisissa ja verkostopalavereissa. Perhetapaamiset ovat äidin, vauvan ja lähiperheen sekä työntekijöiden välisiä tapaamisia, verkostopalavereihin osallistuvat myös viranomaiskontaktit. (Kuusivuori 2014a; Hulkko 2014a.) Viranomaiskontakteja voivat olla kunnan lastensuojelutyöntekijä (Heinänen 2002, 98), perhe-, neuvola- ja muut työntekijät, esimerkiksi psykiatriselta poliklinikalta tai lapsen päiväkodista (Kuusivuori 2014a). Varvarassa järjestetään verkostotapaamisia 1–3 kertaa kaudessa ja perhetapaamisia asiakkaan tarpeen mukaan (Hedenstam 2014).

Perhe- ja verkostopalavereiden on katsottu kuuluvan välttämättömänä osana perheiden tukemiseen (Törrönen 1998, 32). Niissä asiakkaat käyvät läpi omaa muutosprosessiaan yksilöllisesti oman työntekijän sekä työryhmän muiden jäsenten kanssa. Kuntoutukseen sisältyy myös tukiverkoston kartoittaminen ja etsiminen sekä jatkuva arviointi. (Helsingin ensikoti ry 2013, 6.) Tapaamisiin pääsevät mukaan äidin ja lapsen arjessa mukana olevat läheiset, kuten toinen vanhempi ja muut omaiset (Hulkko2014a). Tapaamisissa keskustellaan siitä miten perhe voi, sekä missä kohtaa heidän tavoitteissaan mennään ja miten toiminnassa jatketaan. (Hedenstam 2014.)

Perhetapaamisessa keskustellaan myös henkilökunnalle mahdollisesti nousseesta huolesta. Tilanteesta on keskusteltu työyhteisössä, minkä jälkeen ryhmänohjaajat tai lapsityöntekijä ottavat tilanteen puheeksi perhetapaamisessa. Tapaamisessa käydään läpi tilannetta ja ryhdytään pohtimaan, kuinka perhettä voitaisiin auttaa ja minkälaista tukea äiti tarvitsee, jotta hän voisi antaa vauvalle riittävän hyvää hoitoa ja hoivaa. Tapaamisessa keskustellaan myös siitä, tarvitseeko perhe lisää tukea ryhmän lisäksi ja voisiko tukea tarjota Varvarasta vai tarvittaisiinko tukea ulkopuolelta. (Hedenstam 2014.)

Niille äiti-lapsi-pareille, joiden on vaikeaa löytää keskinäistä iloa ryhmätilanteessa, on tarjolla yksilöllinen työskentely Theraplay-hoidon avulla (Mäkelä 2010). Theraplay-työskentely on aloitettu päiväryhmä Pekissä vuonna 2000 ja sitä käytetään toiminnassa edelleen (Hulkko 2014a). Lisäksi Theraplayn elementtejä käytetään aamupäivien äiti-lapsi-ryhmätoiminnassa. Kaikki Varvaran työntekijät ovat osallistuneet Theraplay-koulukseen, minkä ansiosta heillä on mahdollisuus jatkaa kouluttautumista ja saada siihen työnohjausta. (Hedenstam 2014.)

Theraplay on leikkisä terapiamuoto, joka auttaa luomaan tervettä vuorovaikutussuhdetta lapsen ja vanhempien välille. Hoidon tavoitteena on edistää kiinnittymiskehitystä, vahvistaa tervettä itsetuntoa sekä sitoutumista ja luottamusta sosiaalisissa suhteissa. Theraplay-menetelmä on kehitetty Yhdysvalloissa 1960-luvun loppupuolella ja sen juuret juontavat muun muassa kehitysteorioihin ja kiintymyssuhdeteoriaan. Theraplayn mallina on ollut luonnollinen ja terve pikkulapsen ja vanhemman suhde. Hoito sisältää Theraplay-terapeutin ohjaamaa aktiivista ja fyysistä vuorovaikutusleikkiä. Siihen ei kuulu symbolista leikkiä leluilla eikä juurikaan keskustelua ongelmista. (Jernberg & Booth 2003, 17, 20–23, 29.)

Alkuperäisessä Theraplay-työskentelyssä vanhemmat otetaan työskentelyyn mukaan ensin tarkkailijoina ja myöhemmin rinnakkaisterapeutteina. Tarkkailuvaiheessa vanhempi ei välttämättä ole toiminnassa mukana samassa huoneessa (Jernber & Booth 2003, 29, 31, 78). Varvarassa toteutettava Theraplay on alle kolmevuotiaille tarkoitettua vauva-Theraplayta, jolloin vanhempi on työskentelyssä aina läsnä (Hedenstam 2014). Theraplay-menetelmä opettaa vanhem-

malle, kuinka johtajuus otetaan haltuun nöyryyttämättä tai loukkaamatta lasta, kuinka lasta tuetaan, kun hän vihainen tai ahdistunut, kuinka lapsi houkutetaan rakastavampaan vuorovaikutussuhteeseen, miten fyysistä kosketusta käytetään osana lempeää hoivaa, kuinka lapsen itsetuntoa kohennetaan haasteiden avulla sekä miten kaikki vuorovaikutus kytketään hauskoihin ja iloa tuottaviin leikkeihin (Jernberg & Booth 2003, 20).

7.3 Lasten ryhmä- ja yksilötyöskentely

Perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvaran ryhmä on saanut alkunsa avopalvelu Hiekkalaatikon ryhmäpäivien lapsiryhmästä ja jälkihuoltoryhmästä. Jälkihuoltoryhmässä jatkettiin ryhmäpäivien lopettaneiden perheiden kanssa työskentelyä ja tukemista kerran kuukaudessa. Jälkihuoltoryhmän ohjelma oli samankaltainen kuin tavallisessa ryhmäpäivässä (yhteistä äiti-lapsi-toimintaa, ruokailu sekä aikuisten ja lasten omaa ryhmä). Avopalvelu Hiekkalaatikossa ja jälkihuoltoryhmässä käytettiin Lapsen aika –projektin työskentelyä, jonka koulutukseen ja kehittämiseen ohjaajana toiminut Satu Helminen osallistui. (Helminen 2014.)

ELLI-projektissa, Ellin boxissa ja päiväryhmä Pekissä ei pääsääntöisesti ollut erikseen lastenhoitoa tai lasten ryhmää, vaan lapset olivat koko ajan kaikessa toiminnassa äitien mukana. Tämä vaikutti päiväryhmä Pekin toimintaan niin, että lasten herätessä päiväunilta, he tulivat mukaan aikuisten ryhmään. Tällöin keskustelun aihetta muutettiin sen mukaan, sopiko se kuultavaksi lapsille. (Hulkko 2014a.) Hiekkalaatikon ja Pekin yhdistyessä perhekuntoutus Varvaraksi palveluun palkattiin lapsityöntekijä, joka ryhtyi toteuttamaan lasten ryhmää ja lasten yksilötyöskentelyä myös Pekin ryhmässä (Hulkko & Kuusivuori 2014).

Lapsityöntekijän palkkaamisen myötä Varvaran lapsityöskentelystä tuli entistäkin suunnitelmallisempaa, sillä lapsityöntekijän erityistehtävään kuuluu lapsen näkökulman esille tuominen (Hedenstam 2014). Vuonna 2009 lapsityöntekijän työpariksi palkattiin lastenhoitaja (Roos 2015). Lapsityöntekijä ja lastenhoitaja antavat vauvoille korjaavaa ja korvaavaa hoitoa sekä suunnittelevat yhdessä vauvalle yksilöllisiä tavoitteita niin ryhmässä kuin yksilötyöskentelyssäkin. Ryhmässä ja yksilötyöskentelyssä tehdään moniaistillisesti huomioita vauvojen hoi-

toon jäämisestä, leikistä sekä vuorovaikutuksesta aikuisten ja muiden lasten kanssa. Ryhmässä huomiota kiinnitetään myös päiväuniin, sillä äidit ovat niiden aikana omassa ryhmässään, jolloin lapsityöntekijä ja lastenhoitaja huolehtivat lapsista. Nukkumisessa huomioidaan, nukkuuko lapsi, onko uni rauhallista, katkonaista tai levotonta ja autetaan lasta lempeästi pääsemään säännölliseen uni-valverytmiin. (Hedenstam 2014.)

7.3.1 Lasten ryhmä avopalvelu Hiekkalaatikon jälkihuoltoryhmässä

Jälkihuoltoryhmän lasten ryhmässä jokaiselle lapselle järjestettiin oma työntekijä, joka oli lapsen kanssa koko ryhmän ajan. Tähän ei arkisin kokoontuvassa lastenryhmässä ollut mahdollisuutta, sillä yhdellä työntekijällä oli vastuullaan useampi lapsi. Jälkihuoltoryhmässä pysyttiin näin ollen tukemaan lasta yksilöllisesti ryhmän aikana. Jälkihuoltoryhmään osallistuneet lapset olivat iältään 1,5–3,5-vuotiaita, joskus vanhempiakin. (Helminen 2014.)

Vauvatyön lomassa havainnoitiin sitä, missä kunnossa vauva on: miten arki sujuu, miten vauva pystyy olemaan ryhmässä ja vastaamaan haasteisiin. Olennaimmat havainnoinnin kohteet olivat pystyikö vauva leikkimään yksin tai ohjautusti, miten vauva oli hoitajansa tai muiden lasten kanssa kontaktissa. Jokaisen lapsen oma työntekijä auttoi ja tuki lasta olemaan ryhmässä, minkä ansiosta lapset saivat osallistua toimintaan juuri siinä kunnossa kuin he olivat. (Helminen 2014.)

Toiminnan periaatteisiin kuului tukea ja rakastaa lasta ja antaa hänelle mahdollisuus kuulua ryhmään omana itsenään sekä harjoitella lapselle vaikeita tilanteita turvautusti aikuisen kanssa. Lisäksi haluttiin jatkaa lapsen hyvän saamista ja työskentelyn etenemistä, joka oli alkanut päiväryhmässä. Ryhmäkerran päättyessä kunkin lapsen oma työntekijä kertoi vanhemmalle, kuinka heillä oli sujunut ja mitä he olivat tehneet yhdessä. Tarkemmat havainnot lapsen jaksamisesta jaettiin työyhteisön kesken ja lasten työntekijät saivat jokaisen tapaamiskerran jälkeen Satu Helmisen ohjaamaa työnohjausta. (Helminen 2014.)

7.3.2 Lapsen aika –projekti

Lapsen aika –projekti oli Ensi- ja turvakotien liiton toteuttama viisivuotinen kehittämishanke, joka alkoi vuonna 1997 (Helminen 2014; Forsberg 2002, 11). Projekti oli suunniteltu turvakotien työntekijöille työskentelymenetelmäksi perheväkivaltaa kohdanneiden tai nähneiden lasten kanssa. Projekti sai alkunsa, kun asiakasperheiden huomattiin olleen useamman kerran turvakodilla asiakkaana, eikä kukaan ollut välttämättä työskennellyt vielä lapsen kanssa. (Helminen 2014.) Projektissa kehiteltiin lapsille suunnattua yksilötyötä ja ryhmiä, jotka pyrkivät sekä antamaan lapsille äänen että tukemaan lasta omassa kodissa aktivoituneen väkivaltakriisin käsittelyssä. Kehittämistyötä on tehty erityisesti turvakotikontekstissa, mutta työn tuloksilla on käyttöä myös turvakotiympäristön ulkopuolella. (Forsberg 2002, 11–12.)

Koulutukseen kuului kuusi koulutusjaksoa, joiden aiheina olivat traumatisoituneiden lasten kanssa työskentely, varhaisen kehityksen riskitekijät, kehollisuus, miten lainsäädäntö määrittelee lasten asemaa ja oikeuksia, mikä on lapsen paikka rikosprosesseissa, miten lapsi näkyy lastensuojelussa, mikä on auttavaa ja hoitavaa ja miten arkipäiväiset tavarat voivat muuttua trauma- ja kriisityön välineiksi. (Ensi- ja turvakotien liitto 2003–2004.) Työskentelyn mallina oli työskennellä yli neljävuotiaiden lasten kanssa. Satu Helminen työskenteli tuolloin kuitenkin avopalvelu Hiekkalaatikon alle kaksivuotiaiden lasten kanssa, joten hän alkoi soveltaa Hiekkalaatikon työryhmän kanssa koulutusta vauvojen kanssa tehtäväksi työksi. Koulutuksen oppien myötä hän alkoi toteuttaa menetelmiä avopalvelu Hiekkalaatikon lapsityössä. (Helminen 2014.)

Lapsen aika -menetelmässä lapsi kohdataan vuorovaikutuksellisesti samalla tasolla, eikä ylhäältäpäin ”opettajamaisesti”. Lapsi kohdataan myös leikissä tasa-arvoisesti, eikä hänelle ei tyrkytetä mitään, vaan lapselta otetaan vastaan hänen tuottamat viestinsä. (Helminen 2014.) Lapsityössä tärkeimpänä vaikuttavana tekijänä nähtiin lapsen kokema turvallisuus, sillä vain turvallisessa ympäristössä lapsen on mahdollista lähteä käsittelemään vaikeita kokemuksia (Ensi- ja turvakotien liitto 2003–2004). Auttamisessa onnistumisessa yksi keskeisimpiä tekijöitä on luottamuksen syntyminen toiseen ihmiseen (Forsberg 2002, 84).

Työskentelyssä ajatellaan, että lapselle on tärkeää saada kokemus turvallisesta aikuisesta, joka kestää lapsen pelkoa ja ahdistusta (Ensi- ja turvakotien liitto 2003–2004).

7.3.3 Lasten yksilötyöskentely

Perhekuntoutus Varvaran aloittaessa toimintansa vuonna 2002 alkoivat lapsityöntekijän ja perheterapeutin työskentely uusien vakanssien myötä molemmissa ryhmissä. Kun Satu Helmisen aloitti lapsityöntekijänä vuonna 2003, hän alkoi kehittää lasten ryhmän lisäksi myös lasten yksilötyöskentelyä. Äidin ollessa tapaamassa perheterapeuttia lapsityöntekijällä oli enemmän aikaa ja mahdollisuuksia työskennellä lasten kanssa yksilöllisesti. Näin saatiin työskentelyssä tuettua samanaikaisesti niin lasta kuin äitiä entistäkin tiiviimmin. (Helminen 2014.)

Vaikka päiväryhmä Varvarassa ei vuoden 2009 jälkeen työskennellyt enää perheterapeuttia, lapsia on voitu tavata yksilöllisesti äidin ollessa esimerkiksi perhe- tai verkostotapaamisessa. Jokainen lapsi on pyritty tapaamaan vähintään kerran kauden aikana ja tarpeen vaatiessa useammin. Yksilötapaamisessa lapsityöntekijällä on ollut mahdollisuus nähdä lapsen vointia paremmin, sillä hän on voinut keskittyä yhteen lapseen. Kuten lasten ryhmässäkin, lapsityöntekijä on tarjonnut yksilötapaamisessa lapselle hoitoa ja hoivaa sekä yhdessä leikkimistä. (Hedenstam 2014.)

Tapaamisessa lapsityöntekijä havainnoi lapsen kiintymyssuhdetta: kuinka lapsi pystyy irrottautumaan äidistä, kuinka turvallisesti lapsi kokee olonsa äidin ollessa poissa ja luottaako lapsi äidin tulevan takaisin, kun se hänelle sanoitetaan. Tämän jälkeen havainnoidaan, miten lapsi pystyy asettumaan uuteen tilanteeseen: kykeneekö lapsi rauhoittumaan ja ryhtymään ikätasoiseen leikkiin tai muuhun puuhaan lapsityöntekijän kanssa. Leikissä kiinnitetään huomiota siihen, onko lapsi aloitteellinen vai vetäytyvä sekä miten lapsi ilmaisee tunteitaan, tarpeitaan ja halujaan. (Hedenstam 2014.)

Yksilötapaamisissa lapsityöntekijä on yleensä lapselle jo tuttu ryhmäpäivistä, mikä voi herättää lapsessa turvallisuutta. Jos äidin ja lapsen tai muun läheisen aikuisen välille ei ole kehittynyt kiintymyssuhdetta, lapsi saattaa muodostaa ensimmäisen kiintymyssuhteensa lapsityöntekijään tai johonkuhun toiseen hänen kanssaan työskentelevään aikuiseen. (Helminen 2014.) Lapsi tarvitsee kiintymiskohteen, joka voi toistaiseksi muodostua työntekijän kanssa. Työntekijä ei kuitenkaan ole tulossa äidin paikalle, vaan antaa lapselle korjaavia ja korvaavia kokemuksia, esimerkiksi johdonmukaisuudesta, turvallisuudesta ja leikistä, kunnes äiti pystyy antamaan niitä itse lapselle. (Hedenstam 2014.) Työntekijän ja lapsen suhde saattaa herättää äidissä tunteita, joista keskustellaan ja niitä työstetään yhdessä (Helminen 2014).

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSET

Opinnäytetyön tutkimustulosten perusteella Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalveluiden vaativa vauvatyö on kehittynyt suunnitelmallisemmaksi ja lapsilähtöisemmäksi vuosien 1986–2014 aikana. Suunnitelmallisuuden kehittymiseen on vaikuttanut henkilökunnan syvempi ymmärrys asiakkaiden taustoista ja haasteista, minkä avulla toimintaa on kehitetty vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeisiin. Lapsi on kehityksen aikana noussut palveluiden pääasiakkaaksi, mikä on vaikuttanut merkittävästi toimintaan ja menetelmiin. Vaativan vauvatyön kehityksessä on myös havaittavissa Suomen lainsäädännön ja lastensuojelutyön painotukset.

1970- ja 1980 lukujen lastensuojelussa sekä vuonna 1984 voimaan astuneessa lastensuojelulaissa korostettiin vanhempien tukemista kasvatustehtävässä. Tuella haluttiin vaikuttaa lasten kasvuoloihin ja ehkäistä perheiden ongelmien syntymistä. (Hämäläinen 2007, 361, 370.) ELLI-projektissa ja Ellin boxissa vuosien 1986–1997 toiminta oli vapaaehtoista ja avointa neuvontaa nuorille äideille, joiden ongelmakohtiksi nähtiin talouden ja sosiaalisten suhteiden hoitaminen. Projekti vakiintui Ellin boxiksi ja myöhemmin avopalvelu Hiekkalaatikoksi, joissa 1990-luvulla havaittiin asiakkaiden olevan moniongelmaisempia ja haasteiden liittyvän mielenterveyteen ja perheväkivaltaan. (Helminen 2014; Heinänen 2002, 94, 96; Kuusivuori 2014a.)

1990-luvulla alkoi toinen projekti, päiväryhmä Pekki, jonka asiakasäidit tarvitsivat tukea masennukseen, mielenterveyden häiriöihin ja lasten hoitoon (Hulkko 2014a; Törrönen 1998). Avopalvelu Hiekkalaatikko ja päiväryhmä Pekki yhdistyivät asiakkuuden samankaltaisuuden perusteella perhekuntoutus Vararaksi vuonna 2002. Vararassa työskenneltiin 2000-luvulla mielenterveysongelmien lisäksi myös äitien uupumuksen ja traumojen kanssa, jotka vaikuttivat perheiden arkielämään (Roos 2015; Suokas-Cunliffe 2005).

Uupumuksen, mielenterveyden ongelmien ja traumojen nähtiin vaikuttavan äidin ja vauvan väliseen vuorovaikutukseen ja kiintymyssuhteeseen (Törrönen

1998; Uusitalo ym. 2005). 1990-luvun loppupuolella suomalaisessa lastensuojelussa korostuivat vauvan ja äidin välisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen tukeminen, minkä avulla pyrittiin turvaamaan lapsen kehitystä (Hämäläinen 2007, 416–417). Vuorovaikutus- ja kiintymyssuhdetyöskentely näkyi myös Vallilan avopalveluissa. Toiminnassa ryhdyttiin toteuttamaan 1990-luvun aikana suunnitelmallisempia ryhmämuotoisia vaativan vauvatyön menetelmiä, kuten vuorovaikutusleikkejä, musiikkiterapiaa ja käsitöitä, joiden tarkoituksena oli tukea vauvan ja äidin välistä suhdetta ja turvallista kiintymyssuhdetta (Hulkko 2014a; Kuusivuori 2014a).

Vuodesta 1998 eteenpäin molemmissa avopalveluissa työskenneltiin myös yksilöllisesti kunkin perheen kanssa ja lisäksi perheiden muiden hoitokontaktien, kuten lastensuojelun ja päivähoidon, kanssa. Tätä työskentelyä jatkettiin palveluiden yhdistyessä vuonna 2002 (Hulkko 2014a; Kuusivuori 2014a) ja vuonna 2008 perhekohtaista yksilötyöskentelyä lisättiin asiakkaiden toiveesta (Syväste 2008).

Perheiden ja äitien ongelmien haastavuuden havaitsemisen myötä avopalveluiden hoitajaksot muuttuivat vapaaehtoisista ryhmistä sitoviksi ja pitkäkestoisemmiksi 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla. Pitkien asiakastyön prosessien ansiosta oli mahdollista katkaista kiintymyssuhdehäiriöiden ja niihin pohjautuvan sosiaalisen pahoinvoinnin siirtyminen sukupolvesta toiseen (Mäkelä 2010).

Vallilan avopalvelutoiminta kehittyi myös kohti lapsikeskeisempää työtä, sillä perheiden uupumukseen ja mielenterveyteen liittyvien haasteiden havaittiin vaikuttavan myös vauvoihin. 1990-luvulta lähtien lapset nähtiin avopalveluiden pääasiakkaina ja perheiden hyvinvoinnin mittareina (Helminen 2014; Hulkko 2014a). Avopalvelu Hiekkalaatikossa otettiin vuonna 1998 äitien ja vauvojen yhteisen työskentelyn lisäksi käyttöön lasten oma ryhmä, jonka työskentelyä kehitettiin Lapsen aika –projektin menetelmillä. 2000-luvulla perhekuntoutus Varvaraan palkattiin erikseen lapsityöntekijä, joka ryhtyi lasten ryhmän lisäksi toteuttamaan lasten kanssa tehtävää yksilötyöskentelyä. (Helminen 2014; Kuusivuori 2014a.) Vuonna 2009 toimintaan palkattiin myös lastenhoitaja lapsityön-

tekijän työpariksi (Roos 2015). Ryhmä- ja yksilötyöskentelyssä lapset saivat korjaavia ja korvaavia kokemuksia huolenpidosta (Helminen 2014).

2000-luvun lapsikäsitukseen kuuluvat lapsen kunnioitus ja arvostus. Käsitteen mukaan lapset ovat oman arkensa parhaita asiantuntijoita ja heillä on Suomessa sekä Lapsen oikeuksien sopimuksen että perustuslain mukaan oikeus ilmaista mielipiteensä, vaikuttaa ja tulla kuulluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. (Karimäki 2008, 2–3.) 2000-luvulla perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvarassa jatkettiin tietoista vuorovaikutuksen merkityksen korostamista äideille. Mentalisaatioon kuuluvalla reflektiivisellä työotteella autettiin äitejä eläytymään paremmin lapsensa kokemusmaailmaan (Viinikka 2014, 6). Koko henkilökunta oli mukana kehittämässä äitien mentalisaatiokykyä sanoittamalla vauvan tarpeita ääneen. (Hedenstam 2014; Mäkelä 2010.)

2000-luvulla Varvarassa videointityöskentelyn ohjaajana aloittanut lastenpsykiatri Jukka Mäkelän mukaan Varvaran toiminnasta on kehittynyt hitaasti ja huolellisesti ainutkertaista työtä, joka on ehkäisevää ja varhaisesti korjaavaa kehityksellistä mielenterveystyötä. Toiminta yhdistää erityisellä tavalla kiintymyssuhdeteoreettisten ja sosiaalitieteiden näkökulmia. (Mäkelä 2010.)

Mäkelän (2010) lausunnon perusteella päiväryhmä Varvaran vauvatyö on ainutlaatuista. Tarkempi Varvaran lasten ryhmän tai lasten yksilötyöskentelyn menetelmien ja vaikuttavuuden tutkiminen olisi mielekäs, kiinnostava ja ennen kaikkea hyödyllinen tutkimuskohde, sillä työskentelyn vaikutukset ovat selkeästi nähtävissä vanhempien lisäksi myös pienissä vauvoissa (Ensi- ja turvakotien liitto 2014). Tässä opinnäytetyössä menetelmiä ja niiden vaikutuksia on esitetty vain pintapuolisesti. Ryhmäpäivien työskentelyn vaikuttavuutta on tutkittu aikaisemmin muun muassa teoksessa Ensikodin päiväryhmätyö – kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä (toim. Kalavainen, 2005) ja Kirsi Syvästeen (2008) opinnäytetyössä.

Toisena jatkotutkimusehdotuksena on tämän opinnäytetyön jatkumona toteutettava kuvaus, jossa tutkittaisiin päiväryhmä Varvaran vaativan vauvatyön tai vaihtoehtoisesti koko työskentelyn kehitystä syksystä 2014 eteenpäin. Toimin-

nassa on tapahtunut suuria muutoksia kevään 2014 jälkeen johtuen kuntien palvelujen uudelleen järjestelyistä ja muutoksista Helsingin ensikoti ry:ssä.

9 ARVIOINTI

9.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Hyvää tutkimusta ohjaa eettinen sitoutuneisuus. Mitä avoimempi tiedonkeruumenetelmä on, sitä vaikeampaa on etukäteen punnita tutkimusasetelman mahdollisia eettisiä ongelmia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 125–126.) Tässä opinnäytetyössä käytettiin puolistrukturoitua haastattelua ja eettiset kysymykset painottivat tutkimuksen aiheen valintaan, haastateltavien henkilöiden oikeuksiin ja tutkimustulosten luotettavuuteen.

Tutkimusaiheen valinta on eettinen kysymys (Tuomi & Sarajärvi 2009, 129). Vaikka tutkimusympäristön ja aihealueen valinta syntyi omasta kiinnostuksestani aihetta kohtaan, sitä ohjasi ratkaisevasti työelämälähtöinen tarve. Päiväryhmä Varvaran henkilökunnan toiveena ja tarpeena oli, että vaativan vauvatyön kehitystä koottaisi yhteen. Työyhteisöstä annettiin myös ehdotuksia tutkimusmenetelmien ja haastateltavien henkilöiden valintaan.

Haastateltavien henkilöiden suojaan kuuluu oikeus saada tieto tutkimuksen tavoitteista ja menetelmistä, heidän osallistumisensa vapaaehtoisuudesta sekä oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, itsen koskevan aineiston käytöstä ja nimettömäksi jäämisestä. Tutkijan vastuulla on kertoa näistä oikeuksista haastateltaville henkilöille, turvata nämä oikeudet ja käyttää saatua aineistoa luottamuksellisesti ja todenmukaisesti vain luvattuun tarkoitukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131.) Haastateltavat saivat tiedon tutkimukseni aiheesta tutkimusympäristön lähiesimieheltä, joka kysyi haastateltavilta alustavan suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta. Tämän lisäksi kerroin tutkimuksestani ottaessani yhteyttä kuhunkin haastateltavaan henkilökohtaisesti.

Alustin jokaisen haastattelun kertomalla vielä kerran tutkimuksestani ja antamalla heille tilaisuuden kysyä mieleen nousseita kysymyksiä. Ennen haastattelun aloittamista haastateltavien kanssa tehtiin sopimus tilaisuuden nauhoittamisesta, haastattelusta saatavien tietojen käytöstä ja haastateltavan mahdollisuudes-

ta lukea häntä koskeva osuus opinnäytetyöstä ennen sen julkaisemista (Liite 6). Kerroin haastateltaville, että haastattelun nauhoittamista käytetään keskustelussa nousevien tietojen muistiin saamiseksi, mikä tukisi aineiston saamista oikein opinnäytetyöhöni. Haastateltavilla oli mahdollisuus pysyä tutkimuksessani nimettömänä tai kieltäytyä nauhoittamisesta, mutta kaikki haastateltavat antoivat näihin luvat. Haastateltavien toiveena oli, että nauhoitteet hävitetään opinnäytetyöprosessin päätteeksi.

Tutkimuksen tavoitteena oli saada haastatteluista koottua historiallinen kuvaus Helsingin ensikoti ry:n Vallilan avopalveluiden vauvatyön kehityksestä vuosina 1986–2014. Kokonaisuudessaan tein viisi asiantuntijahaastattelua ja haastateltavina oli neljä asiantuntijaa. Suunnittelin jokaiselle haastateltavalle henkilölle oman haastattelurungon (Liitteet 1, 2, 4 ja 5) ja lisäksi yhden parihaastattelulle (Liite 3). Haastatteluista saatiin tietoa avopalveluiden kehityksestä eri vaiheissa.

Historiallinen analyysi on tekstianalyysi, jonka tarkoituksena on luoda menneisyydestä kokonaiskuva ja kuvata historian tapahtumia niin kuin ne todellisuudessa tapahtuivat (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104). Haastattelun katsotaan kuitenkin sisältävän monia virhelähteitä, joita aiheutuu niin haastattelijasta kuin haastateltavastakin (Hirsijärvi & Hurme 2008, 35). Kun haastattelua käytetään tapahtumakuvausten tuottamiseen, on oltava herkkä haastatteluaineiston rajoituksille faktatiedon lähteenä. Haastateltavan asema vaikuttaa hänen näkemykseensä tapahtumien kulkuun ja tapahtumista ollessa jo aikaa, on haastateltavalla suuri riski muistaa asioita väärin. (Alastalo & Åkerman 2010, 381).

Väärin muistamisen minimoimiseksi lähetin haastattelukysymykset (Liitteet 1–5) haastateltaville viikon ennen haastattelutilaisuutta. Näin heillä oli mahdollisuus valmistautua kysymyksiin ja tarkistaa tapahtumien yksityiskohtia omista aineistoistaan. Esitin samoja kysymyksiä useammalle haastateltavalla ja vastausten perusteella pystyin havaitsemaan joko yhdenmukaisuuksia tai eroja. Vastauksien erotessa toisistaan pystyin palaamaan vastauksiin vielä jälkikäteen sähköpostilla ja asiaa selvitettiin yhdessä. Analyysivaiheessa vertasin haastatteluista saamaani tietoa myös muihin käyttämiini aineistoihin.

Haastattelutulosten kattavuuteen ja yksityiskohtaisuuteen saattoi vaikuttaa, että tunsin suurimman osan haastateltavista etukäteen työharjoittelujen kautta. Haastateltavien oletukset työharjoitteluista saamistani tiedoista saattoivat vaikuttaa haastatteluihin niin, etten välttämättä saanut yhtä yksityiskohtaista ja perusteellista selostusta vaativan vauvatyön kehityksestä kuin aihetta tuntematon henkilö olisi siitä saanut. En voinut opinnäytetyössäni kuitenkaan suoraan hyödyntää harjoitteluistani saamaani tietoa, vaan haastateltavien täytyi toistaa tutkimukseen tarvittavia tietoja.

Mahdollisten virhetietojen poistamiseksi haastateltavat tarkastivat työni litteroinnin ja yhtenäiseksi kokoamisen jälkeen. Haastateltavat lähettivät minulle korjausehdotuksensa, joiden mukaan tekstiä korjattiin. Korjaukset liittyivät sanamuotoihin ja käsitteisiin, jotka vaikuttivat heidän kertomansa informaation välittymiseen.

9.2 Oman ammatillisuuden kehitys

Koin kahdesta päiväryhmä Varvarassa suorittamastani työharjoittelusta ja niistä saadusta kokemuksesta olevan hyötyä opinnäytetyön toteuttamisessa, sillä Varvaran nykytoimintajärjestelmä on monitasoinen ja sen ymmärtämiseen on kulunut paljon aikaa. Työharjoittelussa minulla oli mahdollisuus perehtyä Varvarassa tehtävään vauvatyöhön ja ymmärtää työskentelyn merkitystä jo ennen tutkimuksen tekemistä. Kokemukseni ja asenteeni on täytynyt kuitenkin jättää taka-alalle tutkimusta toteutettaessa ja suhtautua aiheeseen objektiivisesti.

Käsittelen opinnäytetyössä laajasti teoreettista viitekehystä. Teoriasta laajuudesta huolimatta työssäni ei ole käsitelty päiväryhmä Varvaran erityisosaamista vanhempien traumaviitekehyksen huomioimisesta vauvatyössä niin suuressa osassa kuin se käytännön työssä ilmenee. Haastatteluissa traumatyöskentely ei noussut esille yhtä selkeästi kuin mielenterveyden ongelmat tai uupumus, joten sen käsittely opinnäytetyössä jäi vähäiseksi.

Haastatteluja tehdessäni havaitsin, että haastateltaville oli haastavaa löytää muutoksia kehityksestä lähihistoriasta (2000-luvulta). Erot osattiin havainnollistaa helpommin tätä aikaisempien ajankohtien kautta, joten tartuin niihin. Lähihistorian ja työskentelymenetelmien erojen esille saaminen olisi siis vaatinut minulta haastattelijana haastattelun aktiivista painotusta toisella tavalla. Jälkeenpäin katsottuna haastattelukysymykseni ovat liittyneet myös paljon toiminnan käytännön muutoksiin menetelmien sijaan, sillä avopalvelutoiminnan kehittyminen 80- ja 90-luvuilla oli minulle uutta tietoa. Vielä tarkempi perehtyminen avopalvelutoimintaan ja sen kehitykseen ennen haastattelua olisi mahdollisesti voinut vaikuttaa haastattelukysymysten laatimiseen.

Varvaran toiminnan tunteminen etukäteen oli minulle myös haastavaa, sillä se vaikeutti tutkimuksen aiheen rajaamista koskemaan pelkästään vauvatyötä. Näin monien avopalveluiden kehityksen eri muuttujien, kuten henkilökunnan ja asiakkuuden, vaikuttavan vauvatyöhön ja sen toteuttamiseen, joten opinnäytetyössäni ei sen nimestä huolimatta käsitellä pelkästään vauvatyötä. Työn laajuutta lisäsi tutkimuksen pitkä ajankohta, vuodet 1986–2014, jonka saattaisin

rajata jälkikäteen toisella tavalla. Lyhyempää ajanjaksoa käsitellessä, esimerkiksi vuosia 2002–2014, työssä olisi voinut keskittyä tarkemmin vauvatyön menetelmien toteuttamiseen. Toisaalta vuosien 1986–2014 kehityksen kaarella on havaittavissa sellaisia mielenkiintoisia ja suuria muutoksia, joita ei lyhyemmässä tutkimuksessa olisi voitu havaita.

Opinnäytetyöprosessi on ollut uusi ja opettavainen kokemus. Olen oppinut tekemään tutkimusta, jossa voidaan hyödyntää aikaisempaa käytännön tietoa ja työkokemusta sekä löytää niistä yhteyksiä teoreettisiin tietoihin ja työskentelymalleihin. Historiallinen ja yhteiskunnallinen näkemys työssäni on lisännyt tietouttani muun muassa lasten aseman ja sitä koskevan lainsäädännön muutoksista. On ollut mielenkiintoista tutkia, kuinka lainsäädäntö ja valtakunnalliset painotukset ovat näkyneet avopalvelutoiminnan kehityksessä ja käytännön työssä.

HAASTATTELUT

Hedenstam, Camilla 2014. Haastattelu perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvaran vaativasta vauvatyöstä 27.10.2014 Helsingissä.

Helminen, Satu 2014. Haastattelu avopalvelu Hiekkalaatikon ja perhekuntoutus Varvaran lapsityöstä ja kehityksestä 13.10.2014 Helsingissä.

Hulkko, Kaisa & Kuusivuori, Helena 2014. Haastattelu perhekuntoutus ja päiväryhmä Varvaran synnystä 17.9.2014 Helsingissä.

Hulkko, Kaisa 2014a. Haastattelu päiväryhmä Pekin toiminnasta 17.9.2014 Helsingissä.

Kuusivuori, Helena 2014a. Haastattelu avopalvelu Hiekkalaatikon toiminnasta 17.9.2014 Helsingissä.

LÄHTEET

- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria 2010. Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 372–392.
- Anttila, Pirkko 1998. Historiallinen analyysi. Tutkimisen taito ja metodin hallinta. Metodix. Viitattu 25.2.2015.
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/01_tutkimusprosessi/02_tutkimisen_taito_ja_tiedon_hankinta/09_tutkimusmenetelmat/55_historiallinen_analyysi
- Ensi- ja turvakotien liitto 2003–2004. Lapsityön koulutusmateriaali. Julkaisematon.
- Ensi- ja turvakotien liitto 2014. Perhekuntoutuksessa hyviä tuloksia Helsingissä. Viitattu 1.11.2014. <https://ensijaturvakotienliitto.fi/directo.fi/liitto/tiedotteet/?x1564214=4484194>
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä : PS-kustannus, 24–42.
- Forsberg, Hannele 2002. Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika –projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Gerhardt, Sue 2007. Rakkaus ratkaisee. Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehitykselle. Helsinki: Edita.
- Hautamäki, Airi 2005. Kiintymyssuhdeteoria – teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 13–66.
- Hautamäki, Airi 2011. Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.)

- Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro, 29–69.
- Heinänen, Arja 2002. Ensikodin kasvutarina 1942–2002. Helsingin ensikoti 60 vuotta. Hämeenlinna: Karisto.
- Helsingin ensikoti ry 2013. Toiminta 2013. Yhdistyksen vuosikertomus. Viitattu 17.10.2014.
http://www.helsinginensikoti.fi/files/Vuosikertomus_2013-web.pdf
- Helsingin ensikoti ry 2015a. Haetko apua? 23.2.2015. Viitattu <http://www.helsinginensikoti.fi/haetko-apua>
- Helsingin ensikoti ry 2015b. Hoidolliset avopalvelut. Viitattu 23.2.2015.
<http://www.helsinginensikoti.fi/haetko-apua/hoidolliset-avopalvelut>
- Henttonen, Tanja 2009. Vauvojen kaltoinkohtelu. Tunnistaminen ja puuttuminen ensikodeissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Hertz, Ritva; Hämäläinen, Pirjo; Huittinen, Paula; Nisula, Raija; Isokytö, Seija; Äijälä, Sanna; Vento, Riitta & Kalsta, Johanna 2005. Mikä on hoitavaa päiväryhmätyössä. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 36–49.
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hämäläinen, Juha 2007. Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Hästbacka, Kaarina 2012. Kohti vakautuvaa vanhemmuutta. Kuinka auttaa perhettä, kun vanhemmalla on traumaperäinen dissosiaatiohäiriö? Teoksessa Traumaperäisen dissosiaatiohäiriön vakauttaminen Suomessa. Projektiraportti 2009–2012. Helsinki: Traumaterapiakeskus, 31–55.
- Jernberg, Ann M. & Booth, Phyllis B. 2003. Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja. Helsinki: Psykologien kustannus, 17–24.
- Kalavainen, Susanna 2005. Lukijalle. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 9–10.

- Kalland, Mirjam 2005. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198–233.
- Kalland, Mirjam 2014. Vanhemman mentalisaatiokyky. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 26–38.
- Karimäki, Reeli 2008. Näkökulmia 2000-luvun suomalaiseen lapsuuteen. Katsaus. Elore 1/2008. Viitattu 4.2.2015.
http://www.elore.fi/arkisto/1_08/kar1_08.pdf
- Kauppi, Antti & Takalo, Ari 2014. Mentalisaation psykoanalyttiset juuret. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 8–25.
- Larmo, Anneli 2010. Mentalisaatio – kyky pitää mieli mielessä. Katsaus. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2010,126(6):616–622. Viitattu 9.1.2015.
http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/arkisto?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&p_p_action=1&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&viewType=viewArticle&tunnus=duo98674
- Lastensuojelulaki 417/2007, 13.4.2007.
- Lipponen, Auli 2005. Musiikki elvyttää vuorovaikutusta – kokemuksia musiikkiterapiasta päiväryhmässä. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 107–118.
- Manninen, Kirsi-Maria 2014–2015. Helsingin ensikoti ry:n toiminnanjohtajan henkilökohtaiset tiedonannot 19.11.2014 ja 24.2.2015.
- Mäkelä, Jukka 2010. Lausunto perhekuntoutus Varvaran toiminnasta 2.3.2010. Julkaisematon.
- Mäkelä, Jukka 2014. Näkökulma: reflektiivisen toiminnan yhteiskunnallinen ulottuvuus. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 168–180.

- Mäntymaa, Mirjami & Puura, Kaija 2011. Varhainen vuorovaikutus ja aivojen kehitys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro, 17–27.
- Mäntymaa, Mirjami; Luoma, Ilona; Puura, Kaija & Tamminen, Tuula 2003. Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys. Duodecim 119 (6), 459–465. Viitattu 3.5. 2014.
<http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo93467.pdf>
- Nurmi, Jari-Erik; Ahonen, Timo; Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula; Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014. Ihmisen psyykinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Nina 2011. Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro, 71–94.
- Pajulo, Marjukka 2004. Vauvan tunnetila ja sen säätely. Äidin reflektiivinen kyky ja sen merkitys turvallisessa kiintymyssuhteessa. Katsaus. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 21/2004, 2543–2549. 2004;120(21):2543-9. Viitattu 9.10.2014
http://www.duodecimlehti.fi/web/guest/haku;jsessionid=CD5C28B1F7A92EC4468780C89F025AEC?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&p_p_lifecycle=0&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_p_frompage=uusinnumero&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo94604
- Pettersson, Paula 2012. Aikuisen trauma lapsen traumana. Teoksessa Traumaperäisen dissosiaatiohäiriön vakauttaminen Suomessa. Projektiraportti 2009–2012. Helsinki: Traumaterapiakeskus, 75–85.
- Punamäki, Raija-Leena 2005. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 174–197.
- Puura, Kaija & Mäntymaa, Mirjami 2014. Aivojen kehitys ja mentalisaatio. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 55–66.

- Roos, Kirsi 2015. Palautekeskustelu päiväryhmä Varvaran lähiesimiehen kanssa opinnäytetyön etenemisestä ja täydentämisestä 11.2.2015.
- Salo, Saara 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 44–77.
- Siltala, Pirkko 2003. Varhainen vuorovaikutus kokemuksen ja tutkimuksen valossa. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 16–43.
- Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2005. Johdanto: Ihminen tarvitsee toisen läheisyyttä. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 7–11.
- Sjöberg, Leena 2009. Vauvalla on ääni. Teoksessa Sinikka Kuosmanen (toim.) Vauvan ääntä etsimässä. Helsinki: Ensi- ja turvakotienliitto ry, 17–37. Viitattu 4.5.2014.
http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/@Bin/3695609/Vauvan_ääntä_etsimässä_sisus280409.pdf
- STM 2014. Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toimintaedellytysten kehittämistyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:4. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 18.11.2014
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-29042.pdf
- Suokas-Cunliffe, Anne 2005. Traumatisoitunut äiti päiväryhmässä. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 62–82.
- Sutela, Arja 2005. Kymmenen vuotta ensikotien päiväryhmätoimintaa. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 11–14.
- Syväste, Kirsi 2008. Perhekuntoutus Varvara. Kuvaus tehostetusta vauvaperhetyömuodosta ja asiakkaiden kokemuksia toiminnasta.

- Laurea-ammattikorkeakoulu. Hyvinkään toimipaikka. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 7.5.2014.
https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/2325/Kirsi_Syvaste_opinnaytetyo.pdf?sequence=1
- Söderholm, Annlis & Politi, Johanna 2012. Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Annlis Söderholm ja Satu Kivitiie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 76–98.
- Tamminen, Tuula 2004. Olipa kerran lapsuus. Helsinki: WSOY.
- THL 2005. Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 10.1.2015.
http://www.thl.fi/documents/470564/817072/9529608993_fin.pdf/2ea074d0-a4eb-4448-ba63-3b312ea81692
- THL 2011. Lapsen ja perheen elinympäristö. Perhe saa tarvittaessa riittävästi apua läheisiltä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.1.2015.
http://www.terveytemme.fi/lastenterveys/notes/l_tuki.htm
- THL 2012. Tapaturma vai väkivalta? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.11.2014. <http://www.thl.fi/fi/web/tapaturmat/lapset-ja-nuoret/neuvola/tapaturma-vai-vakivalta>
- THL 2015. Vauvatyö. Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 16.2.2015. <http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyomenetelmat/vauvatyo>
- Toom, Auli & Onnismaa, Jussi 2008. Johdanto. Teoksessa Auli Toom, Jussi Onnismaa ja Anneli Kajanto (toim.) Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 9–30.
- Toom, Auli 2008. Hiljaista tietoa vai tietämistä? Näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun. Teoksessa Auli Toom, Jussi Onnismaa ja Anneli Kajanto (toim.) Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 33–58.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi: Helsinki.
- Törrönen, Hannele 1998. Ehjänä perille – Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

- Törrönen, Hannele 2005. ”Yhdessä päin nyyhettä” – muistiinpanoja ensikodin päiväryhmätyön kehittämistä. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 15–27.
- Uusitalo, Marjatta; Hulkko, Kaisa; Mikkonen, Tarja; Ojala-Holm, Virpi; Siltala, Merja & Heinonen, Leea 2005. Miten äitien ja vauvojen oireet näkyvät. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 28–35.
- Viinikka, Anne 2014. Johdanto. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 6–7.
- Winter, Ritva 1998. Esipuhe. Teoksessa Hannele Törrönen Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2014. Kvalitatiivisen datatiedoston käsittely. Tutkimusaiheisten tiedonhallinnan käsikirja. Viitattu 22.2.2015.
<http://www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/osa6.html>

LIITE 1: Helena Kuusivuoren haastattelun kysymykset 17.9.2014

Haastateltavan nimi: Helena Kuusivuori

Koulutus:

Työskentelyaika Helsingin ensikoti ry:ssä:

Työnkuva(t):

AVOPALVELU HIEKKALAATIKKO (JA ELLIN BOXI)

1. Henkilökunta

- Ellin boxi henkilökunta (määrä, koulutus ja tehtävät). Muutoksia?
- Hiekkiksen henkilökunta (määrä, koulutus ja tehtävät). Muutoksia?

2. Asiakkuus

- Miksi toimintaan hakeuduttiin?
- Miten asiakkaat löysivät toiminnan?
- Mistä asiakkaat tulivat vuoden 2000 toiminnanmuutoksen jälkeen? (maksusitoumus)
- Miten asiakkaiden avun tarve näkyi toiminnassa?

3. Toiminta ja menetelmät

- Rahoittiko RAY Elli-projektia ja avopalvelu Hiekkalaatikkoa alusta asti?
- Miksi nimi vaihtui Hiekkalaatikoksi? Muuttuiko toiminta?
- Ryhmäpäivän rakenne (onko olemassa dokumenttia?) Tuliko muutoksia?

- Mitkä olivat työskentelymenetelmät?
- Miten lapset huomioitiin?
- Mitkä menetelmät jatkuivat Pekin ja Hiekkiksen yhdistyessä Varvaraksi?

4. Arvot

LIITE 2: Kaisa Hulkon haastattelun kysymykset 17.9.2014

Haastateltavan nimi: Kaisa Hulkko

Koulutus:

Työskentelyaika Helsingin ensikoti ry:ssä:

Työnkuva(t):

PÄIVÄRYHMÄ PEKKI

1. Henkilökunta

- Henkilökunnan määrä, koulutus ja tehtävät? Muutoksia?

2. Asiakkuus

3. Toiminta ja menetelmät

- Ryhmäpäivän rakenne (dokumenttia?)

- Mitkä olivat työskentelymenetelmät?

- Miten lapset huomioitiin

- Mitkä menetelmät siirtyivät perhekuntoutus Varvaraan?

4. Arvot

LIITE 3: Helena Kuusivuoren ja Kaisa Hulkon haastattelun kysymykset
17.9.2014

VARVARA

1. Toiminnan alku

- Miten ja milloin päiväryhmä Pekin ja Avopalvelu Hiekkalaatikon yhdistäminen tapahtui? Millä perusteltiin?
- Milloin nimi muuttui perhekuntoutus Varvarasta päiväryhmä Varvaraksi?

2. Henkilökunta

- Henkilökunnan määrä, koulutus ja tehtävät. Muutokset?

3. Asiakkuus

- Muuttuiko asiakkaiden ohjautuvuus?
- Muuttuiko asiakkuuden tausta?
- Muita näkyviä muutoksia?

4. Toimintamenetelmät

- Ryhmäpäivän rakenne
- Työskentelymenetelmät
- Miten menetelmät valikoituneet nykyisen kaltaisiksi?

5. Arvot

LIITE 4: Satu Helmisen haastattelun kysymykset 13.10.2014

Haastateltavan nimi: Satu Helminen

Koulutus:

Työskentelyaika Helsingin ensikoti ry:ssä:

Työnkuva(t):

ELLI-PROJEKTI JA ELLIN BOXI (jos osaat kertoa)

- Kuinka usein kokoontui?
- Millainen oli päiväohjelma?
- Ketkä saivat tulla asiakkaaksi? Oliko ensikodin asiakkuus vaatimus?

AVOPALVELU HIEKKALAATIKKO

- Miksi nimi vaihtui Ellin boxista Hiekkalaatikoksi?

Asiakkaat

- Millaisia vaikeuksia asiakkailla oli, millaisiin asioihin kaivattiin apua?
- Miten asiakkaiden avuntarve näkyi työssä?
- Minkä ikäinen lapsi pystyi tulemaan äidin mukana? Oliko ikäraja?

Toiminta

- Mikä oli toiminnan tarkoitus, miksi asiakkaat tulivat avopalvelu Hiekkalaatikkoon?
- Kuinka monta kautta Hiekkalaatikon toimintaan pystyi osallistumaan?
- Päiväohjelma
- Millaisia toimintameneteleмиä Hiekkalaatikossa käytettiin?

Lapsityö

- Milloin Hiekkalaatikkoon tuli erillinen lapsityöntekijän vakanssi?
- Lapsityöntekijän toimenkuva ja tehtävät
- Millaisia lapset olivat? Millaisiin asioihin he tarvitsivat apua?
- Kuinka lapset huomioitiin päivittäisessä ryhmätoiminnassa?
- Mitkä olivat Hiekkalaatikon lapsityön ja -ryhmän toimintamenetelmät?
- Mikä oli Lapsen aika –koulutus?

VARVARA

Toiminnan alku

- Tuliko Varvaran nimi käyttöön heti vuonna 2002, kun toiminta alkoi?
- Milloin tuli käyttöön nimi perhekuntoutus Varvara?
- Kun Varvaran toimintaa suunniteltiin ja toiminnan kehittämistä varten konsultoitii eri ammattilaisia (kuten sosiaalityöntekijöitä ja ammattilaisia Ensi- ja turvakotien liitolta), minkälaiset asiat nousivat esiin ja koettiin hyväksi?
- Mikä toiminta muuttui ja mikä pysyi Varvaraksi yhdistyessä?

Henkilökunta

- Miksi toimintaan hankittiin mukaan perheterapeutti, lapsityöntekijä ja myöhemmin erillinen ravitsemusvastaava?

Asiakkaat

- Olivatko asiakkaiden taustat tai tarpeet muuttuneet avopalvelu Hiekkalaatikon asiakkaisiin verrattuna?
- Minkä ikäinen lapsi pystyi tulemaan äidin mukana? Oliko ikäraja?

Toiminta

- Kuinka monta kautta oli mahdollista osallistua Varvaran toimintaan?
- Päiväohjelma
- Minkälaisia muutoksia Varvaran toiminnassa on tapahtunut? Tuliko jotain lisää, lähtikö jotain pois?

Lapsityö

- Muuttuiko lapsityö jollain tavalla Hiekkalaatikon toiminnasta?
- Mitkä olivat työskentelymenetelmät?
- Millä keinoilla lapsen ja äidin väliseen vuorovaikutukseen ja kiintymyssuhteeseen pyrittiin vaikuttamaan?
- Havaitsitko jonkin työskentelymenetelmän erityisen tehokkaaksi?
- Miten lapsityö on kehittynyt oman kokemuksesi mukaan? Millaiset asiat on havaittu tärkeiksi?

LIITE 5: Camilla Hedenstamin haastattelun kysymykset 27.10.2014

Haastateltavan nimi: Camilla Hedenstam

Koulutus:

Työskentelyaika Helsingin ensikoti ry:ssä:

Työnkuva(t):

Lapsityöntekijä

- Lapsityöntekijän työnkuva
- Tekevätkö muut ohjaajat lapsityötä?
- Miten lapsien (ja perheiden) asioita käsitellään työyhteisössä?

Lapsityö

- Mitä on lapsityö?
- Millaisia tavoitteita lapsityöllä on? Miten tavoitteiden toteutumista seurataan?

- Seuraavaksi lueteltavat työskentelymenetelmät ovat Kirsi Syvästeen (nykyisin Roos) opinnäytetyöstä vuodelta 2008, jotka olen jaotellut kolmeen osa-alueeseen:
 - o Arjen toiminta (esimerkiksi. ruokailut, päiväunet, leikit, pukeminen, riisuminen, vaipanvaihto jne.)
 - yhteiset ruokailuhetket
 - ohjaajien apuna ja esimerkkinä toimiminen

 - o Ryhmät ja ohjattu toiminta
 - laulu-, leikki- ja askarteluhetket
 - vuorovaikutusleikit
 - musiikkiterapia

- lasten ja aikuisten omat ryhmät
- retket

o Yksilötyöskentely

- Theraplay
- videointi
- yksilökeskustelut ja tapaamiset lastenohjaajan kanssa
- verkostopalaverit

- Mikä menetelmissä on hoitavaa?
- Onko työskentelymenetelmiin tullut muutoksia?

LIITE 6: Lupalomake tietojen käyttöön ja nauhoitukseen

Lupa tietojen käyttöön ja nauhoitukseen

Sosionomiopiskelija Maaria Mattila tekee opinnäytetyötä, joka käsittelee Päiväryhmä Varvaran lapsityötä ja sen kehitystä. Laittamalla ruksin alla oleviin kohtiin, annan hänelle luvan:

- Äänittää haastattelun
- Käyttää haastattelusta saatua materiaalia
- Käyttää kirjallisessa tuotoksessa nimeäni (viittaus)

Haastateltavalla on mahdollisuus nähdä opinnäytetyön teksti ennen sen julkistamista.

Päiväys

Allekirjoitus ja nimen selvennys